
Fælles Mål 2009

Børnehaveklassen

Faghæfte 23

Fælles Mål 2009

Børnehaveklassen

Faghæfte 23

Indhold

Folkeskoleloven om børnehaveklassen	3
Ny bekendtgørelse om undervisningen i børnehaveklassen	4
Bekendtgørelse nr. 260 af 31. marts 2009 om undervisning i børnehaveklassen	5
Sprog og udtryksformer	6
Natur og naturfaglige fænomener	8
Det praktiske/musiske	9
Bevægelse og motorik	10
Sociale færdigheder	11
Samvær og samarbejde	12
Undervisningsvejledning for børnehaveklassen	13

Folkeskoleloven om børnehaveklassen

Lovbekendtgørelse nr. 1049 af 28. august 2007 med de ændringer, der følger af lov nr. 369 af 26. maj 2008.

§ 11. Undervisningen i børnehaveklasser gives overvejende i form af leg og andre udviklende aktiviteter. Det tilstræbes at gøre børnene fortrolige med skolens daglige liv.

Stk. 2. Undervisningsministeren fastsætter nærmere regler om indholdet i børnehaveklassen, herunder om målene for børnehaveklassen og obligatorisk sprogvurdering i starten af børnehaveklassen.

Ny bekendtgørelse om undervisningen i børnehaveklassen

Overordnet er det tilstræbt, at den ny bekendtgørelse for børnehaveklassens undervisning fastholder et uændret fagligt niveau, således at undervisningen kan varetages inden for rammerne af de gældende kvalifikationskrav for børnehaveklassens undervisere, jf. folkeskolelovens § 29.

I forhold til de gældende regler om indholdet i børnehaveklassen er der først og fremmest sket ændringer i det obligatoriske tema *Sprog og udtryksformer*, jf. bekendtgørelsens bilag 1. De foretagne ændringer har især karakter af præcisering og tydeliggørelse af den del af undervisningen, der retter sig mod børnenes tale- og skriftsproglige udvikling, hvor der er lagt vægt på arbejde med begrebsudvikling og børnenes forståelse af talt og skrevet sprog. Det er desuden præciseret, at arbejde med sprog og udtryksformer skal indgå i alle obligatoriske temaer. Derudover er elementer af den sproglige dimension indarbejdet i trinmål og indholdsbeskrivelse for de øvrige obligatoriske temaer, hvor det er relevant.

Det andet obligatoriske tema, *Natur og naturfaglige fænomener*, jf. bilag 2, er indholdsmæssigt præciseret i forhold til de gældende regler, således at sammenhængen med den efterfølgende fagopdelte undervisning i henholdsvis natur/teknik og matematik står tydeligere. Præciseringen af dette tema er sket på baggrund af forslag dels fra børnehaveklasseledere, dels fra matematik- og natur/tekniklærere.

Derudover er der kun foretaget enkelte ajourførende justeringer i den gældende bekendtgørelses §§ 1 og 2, hvor børnehaveklassens lærings- og undervisningssyn er beskrevet, idet de hidtidige bestemmelser vurderes på tilfredsstillende og balanceret måde at tilgodese både faglighed og legende tilgang som integrerede værdier i indskolingspædagogikken.

Endelig er bekendtgørelsen tilføjet krav om gennemførelsen af obligatorisk sprogvurdering som led i undervisningen i starten af børnehaveklassen. Det fremgår, at resultater af sprogvurderingen indgår i børnehaveklassens elevplaner.

Bekendtgørelse nr. 260 af 31. marts 2009 om undervisning i børnehaveklassen

Børnehaveklassens overordnede mål

§ 1. Undervisningen i børnehaveklassen skal være med til at lægge fundamentet for skolens arbejde med elevernes alsidige udvikling ved at give det enkelte barn udfordringer, der udvikler barnets nysgerrighed, videbegær og lyst til at lære mere og gør barnet fortroligt med skolen.

Stk. 2. Det tilstræbes, at børnene som en del af den alsidige udvikling tilegner sig viden og færdigheder, som undervisningen i skolens grundlæggende fag kan bygge videre på.

Stk. 3. Undervisningen i børnehaveklassen skal skabe sammenhæng både mellem børnenes overgang fra hjem og dagtilbud til skolen og mellem børnehaveklasse, de efterfølgende klassetrin og skolefritidsordning/fritidshjem.

Børnehaveklassens indhold og trinmål

§ 2. Leg skal udgøre et centralt element i undervisningen med vægt på legens egenverdi og læring gennem leg og legelignende aktiviteter.

Stk. 2. Undervisningen i børnehaveklassen skal tage udgangspunkt i og videreudvikle færdigheder, viden og erfaringer, som børnene har tilegnet sig i familie, dagtilbud og fritid.

Stk. 3. Undervisningen skal tilstræbe, at børnene udvikler lyst til og motivation for at beskæftige sig med skolens indhold, sociale fællesskab og særlige arbejdsformer og herved bidrage til grundlaget for børnenes videre skolegang.

Stk. 4. Undervisningen tilrettelægges, så børnene erfarer, at de er en del af et større socialt fællesskab.

Stk. 5. Indholdet i undervisningen skal mindst omfatte følgende temaer:

- 1) Sprog og udtryksformer.
- 2) Natur og naturfaglige fænomener.
- 3) Det praktiske/musiske.
- 4) Bevægelse og motorik.
- 5) Sociale færdigheder.
- 6) Samvær og samarbejde.

Stk. 6. Indholdsbeskrivelser med tilhørende trinmål for de enkelte temaer fremgår af bilag 1 – 6.

Obligatorisk sprogvurdering

§ 3. I starten af børnehaveklassen foretages som led i undervisningen en sproglig vurdering af børnene, således at undervisningen fra starten kan tage udgangspunkt i det enkelte barns sproglige kompetencer og forudsætninger og princippet om undervisningsdifferentiering.

Stk. 2. Resultater af sprogvurderingen indgår i elevplanen for børnehaveklassen.

Ikrafttræden

§ 4. Bekendtgørelsen træder i kraft den 1. august 2009.

Stk. 2. Samtidig ophæves bekendtgørelse nr. 499 af 13. juni 2003 om indholdet i børnehaveklassen.

Sprog og udtryksformer

Trinmål	Undervisningens indhold
<i>Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne ved slutningen af børnehaveklassen har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:</i>	
Det talte sprog	
<i>Samtale og dialog</i>	
<ul style="list-style-type: none"> deltage i samtale og kunne veksle mellem at lytte og ytre sig 	Gennem klasesamtaler og dialog øver børnene forskellige former for tale- og lytteroller, herunder at føre ordet og at lytte opmærksomt til andre.
<ul style="list-style-type: none"> have opmærksomhed på sprogets forskellige funktioner og tilpasse sproget til forskellige situationer 	Undervisningen rummer situationer, hvor børnene får mulighed for at øve sig i at lytte, tale og spørge og dermed udvikler bevidsthed om sprogets forskellige funktioner. De bør ligeledes få en fornemmelse for, at man taler forskelligt afhængigt af, hvem man henvender sig til, og hvad man vil opnå.
<ul style="list-style-type: none"> tale om sprog 	Undervisningen giver børnene anledning til at tale om sprog og til at undre sig over sproget og søge forklaringer på ord, de ikke kender eller forstår. Det sproglige fokus sigter på udvikling af børnenes ordforråd, deres sprogbrug og sproglige bevidsthed.
<ul style="list-style-type: none"> samtale om indholdet i tekster. 	Samtale om indholdet i tekster tager udgangspunkt i åbne spørgsmål og understøtter børnenes tekstforståelse.
<i>Fortælling og oplæsning</i>	
<ul style="list-style-type: none"> fortælle om egne oplevelser i sammenhængende form 	I undervisningen får børnene mulighed for selv at fortælle, fabulere og genfortælle med anvendelse af forskellige udtryksformer.
<ul style="list-style-type: none"> lytte til oplæsning og fortalte historier og genfortælle tekstens indhold 	Undervisningen indeholder oplæsning og fortælling, der omfatter både fakta og fiktion. Der lægges vægt på at appellere til børnenes fantasi og lyst til at beskæftige sig med bøger og andre skriftlige medier.
<ul style="list-style-type: none"> fortælle situationsuafhængige historier ud fra billeder eller hørte historier 	I forbindelse med børnenes genfortælling af hørte historier anvendes forskellige visuelle modeller til støtte for børnenes fortælling. Undervisningen giver mulighed for, at der arbejdes med historiers fortællestruktur (indledning, handling og afslutning).

Trinmål	Undervisningens indhold
<ul style="list-style-type: none"> • videreudvikle og nuancere ordforråd og begrebsforståelse. 	<p>Undervisningen giver børnene mulighed for at afprøve og udvikle sprog og begreber i relevante sammenhænge. De bruger sproget til at udforske og undre sig, til at more sig og til at lege med.</p> <p>Gennem bøger og oplæsning møder børnene skriftsprogets mere komplekse strukturer. For at forøge børnenes muligheder for at lære ord gennem oplæsning inddrages børnene som aktive medfortællere af historien.</p>
Det skrevne sprog	
<i>Tidlig skrivning og læsning</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • lege, improvisere og eksperimentere med rim, rytme, sproglyde og ord 	<p>Undervisningen omfatter aktiviteter og lege med lyde, rim, rytmer og grafiske symboler, herunder bogstaver og tal.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • have kendskab til bogstavernes navn, form og lyd 	<p>Børnenes kendskab til bogstavernes navn, form og lyd indgår i en funktionel sammenhæng.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • lege og eksperimentere med sætnings- og orddannelse 	<p>Undervisningen giver børnene rige muligheder for at reflektere over sproget, herunder lege og eksperimentere med ord- og sætningsdannelse. Undervisningen lægger vægt på systematisk udvikling af ord- og begrebsforståelse.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • lege og eksperimentere med skrift og skrevne meddelelser som middel til kommunikation 	<p>Børnene gør erfaringer med at meddele sig gennem tegninger og tidlig skrivning, herunder såvel selvopfundne tegn, skribleskrift og bogstaver. Undervisningen fremmer børnenes indsigt i, at sproget er et kommunikationsmiddel, der gør, at man kan meddele sig til andre i tale og skrift.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • bruge bogstaver og eksperimentere med ord og sætninger i egen håndskrift og på computer 	<p>Børnene får mulighed for at eksperimentere med tidlig skrivning ved at tegne/skrive små fortællinger, beretninger, beskrivelser m.m. såvel med håndskrift som på computer.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • eksperimentere med forskellige af hverdagens skrivesgenrer 	<p>I forbindelse med børnenes tidlige skrivning samtaler om forskellige hverdagsgenrer: ønskesedler, huskesedler, opskrifter, breve m.m.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • eksperimentere med at læse små tekster. 	<p>Fra starten af børnehaveklassen tilskyndes børnene til at lege sig ind i rollen som læser ved at sidde med en bog og eksperimentere med at læse for sig selv eller andre. Udsmykning og bøger i klassen inspirerer børnene til egen tekstproduktion og tidlig læsning af bøger.</p>
Den sproglige dimension	
<p>Arbejdet med sprog og udtryksformer skal indgå som en dimension i de øvrige obligatoriske temaer. Børnene skal udvikle kendskab til temaernes særlige sprog og udtryksformer, som muliggør, at de kan forstå og udtrykke forskellige grader af præcision. Undervisningen skal sigte mod, at børnenes sprog udvikles, så de kan beskrive, navngive og tale om oplevelser, iagttagelser, genstande og fænomener inden for hvert tema.</p>	

Natur og naturfaglige fænomener

Trinmål	Undervisningens indhold
<i>Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne ved slutningen af børnehaveklassen har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • lægge mærke til naturfaglige fænomener fra hverdagen, herunder tænke over, stille spørgsmål til og tale om deres iagttagelser • kende til årets og døgnets gang og til begivenheder i naturen, som er knyttet dertil • kende forskellige vejrfænomener 	<p>I undervisningen sættes der fokus på undersøgende, eksperimenterende og legende aktiviteter. Aktiviteterne tilrettelægges, så børnene får mulighed for at udbygge deres naturfaglige forståelse. Når det er muligt, foregår undervisningen udendørs, på skolens udearealer og i naturen.</p> <p>Undervisningen styrker børnenes opmærksomhed på hverdagsfænomener og inddrager deres umiddelbare iagttagelser i samtale.</p> <p>Børnenes spørgsmål om naturen følges op af den voksne med åbne spørgsmål, som sætter yderligere tanker i gang hos børnene.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • sortere indsamlet materiale efter forskellige kategorier, herunder form, farve, overflade, antal og vægt 	<p>Undervisningen tager udgangspunkt i børnenes forskellige forudsætninger og tilrettelægges, så børnene får konkrete erfaringer med mange forskellige materialer fra deres nære omverden.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • færdes hensynsfuldt i naturen • få begyndende kendskab til dagligdagens ressourcer, som vand, elektricitet og affald 	<p>Undervisningen lægger vægt på at udvikle børnenes interesse, nysgerrighed og respekt for naturen. Som en del af undervisningen lærer børnene, hvordan man færdes i naturen, bruger den hensynsfuldt og undgår at gøre skade på planter og dyr, samt hvordan de selv kan bidrage til forbedring af miljøet.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • kende kroppen og være bevidst om forskellige kropsfunktioner • kende betydningen af god hygiejne, herunder håndvask 	<p>Arbejdet med menneskekroppen, dens sanser og funktioner tager udgangspunkt i elevernes egne iagttagelser vedrørende deres egen og deres kammeraters krop. Samtale og små forsøg leder frem mod viden om, hvordan kroppen fungerer.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • kende til sund kost 	<p>I undervisningen arbejder børnene med de almindelige fødevarer og lærer deres oprindelse at kende.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • have kendskab til tal og tælleremser • opbygge talforståelse ved at forbinde talnavn, talsymbol og antal • have kendskab til matematiske begreber, der bruges til at navngive og beskrive former og fænomener • arbejde med regnehistorier. 	<p>Undervisningen rummer en række aktiviteter, der lærer børnene at knytte matematikkens sproglige begreber sammen med deres egen virkelighed. Gennem spil, lege, undersøgelser og eksperimenter med tal, figurer, former og mønstre og konkrete materialer udvikles børnenes forståelse for matematikkens sprog. Arbejdet baseres på samtale/dialog og leg med konkrete materialer.</p>

Det praktiske/musiske

Trinmål	Undervisningens indhold
<p><i>Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne ved slutningen af børnehaveklassen har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • opleve og samtale om forskelligartede kunst- og kulturindtryk • udtrykke sig på forskellige måder med billeder, sang, drama, spil på instrumenter, bevægelse, tale- og skriftsprog 	<p>Undervisningen tilrettelægges, så børnene får mulighed for med alle sanser at erfare, at viden, indtryk og oplevelser kan erhverves fra forskellige udtryksformer og medier, herunder billeder, musik, sange, film, fortællinger i talt og skrevet sprog og dramatiske optrin. Børnene gør selv erfaringer og eksperimenterer med at anvende disse udtryksformer både i voksenstyrede sammenhænge og i frie aktiviteter på eget initiativ.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • benytte forskellige materialer, redskaber og teknikker. 	<p>Igennem skabende aktiviteter opnår børnene kendskab til og fortrolighed med brugen af forskellige redskaber, instrumenter, materialer, teknikker og arbejdsformer, der knytter sig til det praktiske/musiske område, herunder brug af it og medier og skriftlige udtryk.</p>

Bevægelse og motorik

Trinmål	Undervisningens indhold
<p><i>Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne ved slutningen af børnehaveklassen har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • beherske og bruge kroppen varieret og vise udholdenhed 	<p>Undervisningen indeholder lege og aktiviteter, hvor børnene bruger kroppen varieret. Ved lege, som motiverer til fysiske aktiviteter, oplever børnene glæde og velvære ved fysisk udfoldelse.</p> <p>Børnenes elementære grovmotoriske færdigheder trænes gennem idrætsaktiviteter og bevægelseslege, og relevante forklaringer og instruktioner gør børnene fortrolige med brug af redskaber og værktøjer. Lege og aktiviteter tilrettelægges, så børnene oplever og får indsigt i kroppens muligheder og begrænsninger.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • kombinere sproglige aktiviteter med fysiske handlinger 	<p>Undervisningen kobler tale- og kropssprog sammen i lege og rollespil. Undervisningen indeholder remser/sange, der understøtter særlige bevægelsesmønstre. Gennem fantasifortællinger får børnene mulighed for indlevelse og brug af fantasi, følelser, motorik og sanser. Undervisningen stimulerer barnets bevidsthed om kroppens placering i forhold til omgivelserne.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • beherske finmotoriske bevægelser 	<p>Undervisningen støtter børnene i at videreudvikle deres finmotoriske bevægelser. Gennem aktiviteter som at klippe, tegne, male, eksperimentere med tidlig skrivning og anvende it udvikler de deres finmotoriske færdigheder og øver øje-hånd koordination.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • udnytte hele skolen og dens legeområder og kende lokalområdets muligheder og begrænsninger. 	<p>Undervisningen inddrager skolens legeområder såvel ude som inde på en sådan måde, at børnene bliver fortrolige med og kan udnytte dem. Børnene lærer at orientere sig i deres lokalområde både i forhold til at begå sig i trafikken og til at kunne anvende lokalområdets tilbud.</p>

Sociale færdigheder

Trinmål	Undervisningens indhold
<i>Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne ved slutningen af børnehaveklassen har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> etablere og vedligeholde venskaber og lege sammen med børn med andre normer og værdier end deres egne 	Igennem undervisning og leg oplever børnene betydningen af at have venner, og de bliver bekendt med deres eget ansvar i forhold til at udvikle og vedligeholde gode relationer til både børn og voksne.
<ul style="list-style-type: none"> medvirke til at opbygge klassens normer og regler 	Undervisningen tilrettelægges, så børnene inddrages i aftaler om, hvilke regler og normer der skal gælde i klassen, og hvordan reglerne overholdes. De skal opleve, at de har indflydelse på og kan påvirke klassens aftaler.
<ul style="list-style-type: none"> tage del i ansvaret over for fællesskabet 	Undervisningen tilrettelægges, så børnene lærer at påtage sig opgaver, som ligger ud over deres personlige interesser, herunder overholde aftaler om orden, oprydning og arbejdsro.
<ul style="list-style-type: none"> bruge sproget hensynsfuldt i forbindelse med konflikter og konfliktløsning 	Blandt andet gennem rollespil bevidstgøres børnene om, hvordan de ved hjælp af mundtligt sprog og kropssprog kan medvirke til både at formindske og forstærke uenighed og konflikter.
<ul style="list-style-type: none"> varetage dagligdagens personlige funktioner, herunder kunne forstå og følge en instruktion. 	Aktiviteterne i børnehaveklassen styrker og videreudvikler børnenes færdigheder i forhold til at være selvhjulpne. De gør erfaringer med at modtage og forstå en kollektiv besked og handle derefter.

Samvær og samarbejde

Trinmål	Undervisningens indhold
<i>Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne ved slutningen af børnehaveklassen har tilegnet sig viden og færdigheder, der sætter dem i stand til at:</i>	
<ul style="list-style-type: none"> kende og efterleve almindelige regler og normer for klasseundervisning og gruppearbejde 	Undervisningen tilrettelægges, så børnene introduceres til mange forskellige organisations- og samarbejdsformer, herunder arbejde alene, parvis, i grupper og i klasseundervisning. Igennem samarbejdet lærer børnene at give og modtage hjælp, inspiration og ros og udvikle tålmodighed over for situationer, hvor de må sætte egne interesser til side for fællesskabets skyld.
<ul style="list-style-type: none"> bruge tegninger og skriftsprog til at tydeliggøre og fastholde fælles regler om samvær og samarbejde. 	Vedtagne fælles regler for samvær og samarbejde indlæres, bearbejdes og synliggøres i tekst, tegninger og rollespil.
<ul style="list-style-type: none"> komme med forslag til undervisningens indhold og foreslå arbejdsformer og aktiviteter, der passer til indholdet, og opstille enkle mål for eget arbejde 	Børnene oplever, at de ved at blive inddraget i valg af indhold, målsætning og evaluering har indflydelse på undervisningen, og at de selv og andre bliver glade og stolte, når målet nås.
<ul style="list-style-type: none"> tage initiativ og foretage valg, herunder fastholde valget 	Aktiviteterne tilrettelægges, så børnene bliver fortrolige med at tage initiativer og træffe valg mellem flere muligheder i både frie og voksenstyrede aktiviteter.
<ul style="list-style-type: none"> fordybe sig både i individuelt arbejde og i samarbejde i større og mindre grupper 	Undervisningen lægger vægt på, at børnene udvikler evne til at fastholde deres opmærksomhed og fordybe sig i forskellige aktiviteter, og at de lærer at skelne imellem konstruktiv arbejdsuro og forstyrrende støj.
<ul style="list-style-type: none"> tale om egen arbejdsindsats og give udtryk for, om de har nået de fastsatte mål. 	Undervisningen indfører børnene i et arbejdsforløbs forskellige processer, herunder at foretage valg, opstille mål, fordybe sig i arbejdsprocessen og evaluere det færdige arbejde.

Undervisningsvejledning for børnehaveklassen

Indhold

Indledning	15
De formelle rammer	15
De seks indholdstemaer	16
Sprog og udtryksformer	16
Natur og naturfaglige fænomener	22
Det praktiske/musiske	26
Bevægelse og motorik	27
Sociale færdigheder	28
Samvær og samarbejde	30
Generelle pædagogiske emner	32
Det 5-6årige barn	32
Overgange	32
Skole-hjem-samarbejde	35
Den pædagogiske opgave	37
It i børnehaveklassen	41
Lokalets indretning	42
Undervisningsdifferentiering	42
Den inkluderende skole	43
Tosprogede børn	44
Børn med særlige behov	45
Nyere regler med betydning for børnehaveklassen	46
Elevplaner	46
Folkeskolens obligatoriske emner i børnehaveklassen	47
Holddannelse	47

Indledning

Med udvidelse af undervisningspligten fra 9 til 10 år er børnehaveklassen en fuldt integreret del af folkeskolens undervisningstilbud. Børnehaveklasseåret bevarer fortsat karakter af et overgangså, der bygger bro mellem børnehavernes pædagogiske læreplaner og den fagopdelte undervisning fra 1. klasse. Det primære mål med børnehaveklassens indholdsbeskrivelse med tilhørende trinmål for de seks obligatoriske indholdstemaer er, at børnene bliver godt forberedt til at få det fulde udbytte af den fagopdelte undervisning fra 1. klasse og fremefter. Indholdsbeskrivelsen og de tilhørende trinmål for børnehaveklassens undervisning præciserer denne opgave, og undervisningsvejledningen giver anvisninger på, hvordan opgaven kan løses.

Undervisningsvejledningen er inddelt i fire hovedafsnit:

- De formelle rammer
- De seks indholdstemaer
- Generelle pædagogiske emner
- Nyere regler med betydning for børnehaveklassen.

De formelle rammer beskriver kort folkeskolelovens retningslinjer for børnenes skolestart i børnehaveklasse, herunder retningslinjerne for undervisningen i børnehaveklassen.

De seks indholdstemaer indeholder en nøjere beskrivelse af hvert af undervisningens obligatoriske indholdstemaer: *Sprog og udtryksformer, Natur og naturfaglige fænomener, Det praktiske/musiske, Bevægelse og motorik, Sociale færdigheder og Samvær og samarbejde*. Der gives en række praktiske anvisninger på, hvordan der kan arbejdes med de enkelte temaers indhold i relation til de opstillede mål.

Generelle pædagogiske emner oplister og beskriver en række emner, der alle har betydning for tilrettelæggelsen af børnehaveklassens undervisning og børnenes læreprocesser. Det er i den forbindelse vigtigt at understrege, at børnehaveklassen har et dobbelt formål. På den ene side skal børnehaveklassen som folkeskolens første pligtige skoleår være med til at lægge fundamentet for skolens samlede undervisning. På den anden side skal skolen være parat til at modtage alle børn og tage hånd om hver enkelt af dem, når de starter undervisningsforløbet omfattet af undervisningspligten i børnehaveklassen.

De formelle rammer

Folkeskoleloven er ramme for børnehaveklassen

Fra og med skoleåret 2009/10 er undervisningspligten udvidet med et år fra 9 til 10 år, og børnehaveklassen udgør nu det første klassetrin i folkeskolens 10-årige grundskole frem til afslutningen af 9. klassetrin.

Det betyder, at både forældrene og skolen fra starten af børnehaveklassen har en række rettigheder og pligter, der sigter mod, at de to parter sammen skaber de bedst mulige rammer for barnets alsidige sociale og faglige udvikling.

Ifølge folkeskolelovens § 11, stk. 1, skal undervisningen i børnehaveklassen overvejende gives i form af leg og andre udviklende aktiviteter.

Det betyder, at leg og legelignende aktiviteter betragtes som en væsentlig del af undervisningen.

Aktiviteterne i børnehaveklassen skal tilrettelægges, så børnene i løbet af børnehaveklassen bliver fortrolige med skolens daglige liv.

Det betyder, at børnene i løbet af børnehaveklassen gennem arbejdet med de obligatoriske indholdstemaer tilegner sig viden og færdigheder, der rustar dem til de udfordringer, de møder i undervisningsfagene på de efterfølgende klassetrin, samtidig med at børnene gradvist indføres i skolens dagligliv med dets fællesskaber og rutiner.

Børn har ret til undervisning

I Danmark er der undervisningspligt. Ifølge folkeskolelovens § 34, stk. 1, indtræder undervisningspligten den 1. august i det kalenderår, hvor barnet fylder 6 år, og ophører den 31. juli ved afslutningen af 9. klasse. Med udvidelsen af undervisningspligten fra 9 til 10 år medregnes børnehaveklassen i den pligtige undervisning.

Det betyder, at et barn, fra det er 5-6 år, har ret til at blive undervist, og forældrene har pligt til at sørge for, at barnet bliver undervist. Det kan være i folkeskolen eller i anden sammenhæng, hvor undervisningen kan stå mål med, hvad der almindeligvis kræves i folkeskolen.

Ifølge § 34, stk. 2, kan kommunalbestyrelsen efter forældrenes anmodning eller med deres samtykke godkende, at undervisningen udsættes til et år efter undervisningspligtens indtræden, når det er begrundet i barnets udvikling. Godkendelsen kan blive gjort betinget af, at barnet optages i en børnehave.

Det betyder, at det ikke kun er et anliggende imellem barnets forældre, børnehavens medarbejdere og eventuelt børnehaveklasselederen at træffe beslutning om, hvorvidt et barn skal vente et år med at begynde i børnehaveklassen. Det betragtes som en så indgribende beslutning i forhold til barnets ret til undervisning, at det er et anliggende for de kommunale myndigheder.

Ifølge § 40, stk. 1, er det kommunalbestyrelsens ansvar at påse, at alle undervisningspligtige børn i kommunen får den undervisning, de har krav på. Hvis et barns skole-

start skal udsættes, skal det ske på baggrund af en individuel vurdering af barnet, og udsættelsen vil være begrundet i barnets udvikling. Der er ikke centralt fastsat retningslinjer for, hvordan denne vurdering skal foretages.

Ifølge § 37 skal et barn efter forældrenes anmodning optages i en børnehaveklasse i det kalenderår, hvor barnet inden den 1. oktober fylder 5 år, hvis det må antages at kunne følge undervisningen.

Det betyder, at fremrykning af undervisningspligten kun kan finde sted efter en konkret vurdering af barnets muligheder for at få det fulde udbytte af undervisningen. Der er ikke fastlagt centrale retningslinjer for, hvordan denne vurdering skal foretages.

De seks indholdstemaer

Sprog og udtryksformer

Det talte sprog/det skrevne sprog

De allerfleste børn, der begynder i børnehaveklassen, har allerede et velfungerende *talesprog*, og de har en imponerende sproglig udvikling bag sig. Børnene har løbende lært nye ord og vendinger igennem mange forskellige former for leg, samvær og kommunikation. Nogle er givetvis vokset op i et sprogligt mere stimulerende miljø end andre. Men langt de fleste 5-6 årige har, uanset baggrund, udviklet sprogfærdigheder, så de kommunikativt klarer hverdagen uden alvorlige problemer.

I skolen møder børnene nye, sproglige udfordringer, idet *skriftsproget* – det at kunne skrive og læse – efterhånden bliver et nødvendigt redskab. Også skriftsproget har børnene dog allerede nogle erfaringer med, dels fra oplæsning af voksne, dels fra egne forsøg med at skrive og læse.

Skriftsproget er forankret i talesproget, og vi trækker på de samme sproglige kompetencer både i tale og skrift. Men skriftsproget er mere krævende end talesproget, hvad forståelsen angår. Skriftsproget følges ikke af fagter, mimik eller anden forståelsesstøtte, og det er langt mere komprimeret og ordrigt end det talte sprog. Det er således lettere at forstå ord, der indgår i en mundtlig dialog eller samtale end at forstå ord i en skreven tekst. I den skrevne tekst er barnet overladt til ordet “i sig selv” og den sproglige sammenhæng, det indgår i, uden anden støtte end det skrevne sprog. Den sproglige sammenhæng har betydning for reglerne for, hvordan vi kan anvende de ord, sproget består af, dvs. ordenes bøjning, betydning og brug i sætningen.

Obligatorisk sprogvurdering

Fra skoleåret 2009/10 skal der ved starten af børnehaveklassen foretages en sprogvurdering af børnene. Resultaterne af sprogvurderingen skal bruges ved tilrettelæggelsen af en differentieret undervisning, der tilgodeser børnenes aktuelle sproglige kompetencer og forudsætninger. Ikke mindst er det vigtigt at identificere de børn, der er sprogligt usikre, og tage relevante og mulige hensyn til deres specielle behov i tilrettelæggelsen af undervisningen. Der er særligt tre grupper af børn, som bør identificeres tidligt:

- børn med egentligt sproghandicap. For disse børn skal specialpædagogisk bistand iværksættes/videreføres så hurtigt som muligt
- børn med sprogforståelsvanskeligheder
- børn med utilstrækkelige forudsætninger for tilegnelse af læsefærdigheder.

Både sprogforståelse og sproglige forudsætninger for læsetilegnelse er forhold, som det er muligt at forbedre ved en målrettet indsats i undervisningen. Selvom nogle børn starter i skolen med et mere begrænset ordkendskab end andre, betyder en præstation under middel i en ordkendskabsprøve ikke nødvendigvis, at barnet får problemer med at klare skolehverdagens krav til ordkendskab. Disse krav kan desuden variere fra skole til skole og fra klasse til klasse. Det centrale er at identificere de børn, som er sprogligt usikre i en grad, der kræver særlig pædagogisk opmærksomhed, således at den voksne ud fra sprogvurderingen kan differentiere undervisningen i overensstemmelse med disse børns behov.

Der er forskningsmæssigt belæg for, at især fire forhold bør være omfattet af sprogvurderingen:

- lytteforståelse
- ordkendskab
- bogstavkendskab
- fonemopmærksomhed.

Disse kunne udgøre et minimalt “prøvebatteri”, men herudover kan sprogvurderingen også omfatte andre aspekter, bl.a. fordi det er ønskeligt, at den samlede vurdering er følsom over for et bredt spektrum af sprogfærdigheder.

Inspiration til tilrettelæggelse og opfølgning på den obligatoriske sprogvurdering findes på netadressen:

www.uvm.dk/sprogvurdering

Den sproglige dimension i de obligatoriske temaer

Børn har brug for en varieret adgang til ord og til erfaringer om, hvordan ord bruges, og hvad de betyder både gennem førstehåndserfaringer i “det levende liv”, gennem samtaler om ord, og ved at ordene anvendes i

mundtlige og skriftlige tekster. Når nye og ukendte ord sættes ind i kendte sammenhænge og knyttes til erfaring og tidligere indhentet viden, vil ordforrådet blive effektivt og meningsfyldt. Ord huskes lettere, når de associeres med et rigt register af betydninger, hvilket også giver kulturforståelse og baggrundskundskaber.

Dette er særligt vigtigt at holde sig for øje i forbindelse med arbejdet med de øvrige obligatoriske temaer i børnehaveklassen, hvor de forskellige faglige områder inddrages: de naturfaglige (fx matematik, natur/teknik), de humanistiske (fx dansk, historie, kristendoms-kundskab), og de praktiske og musiske (fx idræt, musik, billedkunst, hjemkundskab, sløjd). Disse faglige områder indgår på forskellig vis i de obligatoriske temaer, og i alle sammenhænge har man brug for at kunne bruge sproget på mange måder: fortælle, genfortælle, forklare, stille spørgsmål mv. De obligatoriske temaer har alle et særligt sprogligt register – et særligt fagsprog – der omhandler såvel ordforråd som genre eller fremstillingsform. Arbejdet med den sproglige dimension i børnehaveklassens obligatoriske temaer baner således vejen for elevernes kommende brug af sprog i skolens fag, hvor eleverne i den fagopdelte undervisning ikke blot skal lære fagenes indhold, men også fagenes sprog – at faglig viden kræver fagligt sprog.

Undervisningen omfatter følgende områder:

Det talte sprog

- Samtale og dialog
- Fortælling og oplæsning

Det skrevne sprog

- Tidlig skrivning og læsning.

Et stimulerende sprogmiljø – leg med sproget

Der er betydelige forskelle i antallet af ord, som børn forstår og anvender. Den største spredning i skolebegyndernes sproglige kompetencer findes således i børnenes ordforråd. Da et velfungerende ordforråd har betydning for den senere sproglige og faglige udvikling i den fortsatte skolegang, bør et systematisk arbejde med børnenes ordforråd finde sted i forbindelse med arbejdet med det talte og skrevne sprog i børnehaveklassen. Der er i denne sammenhæng ikke tale om en formel læse-/skriveindlæring – det handler først og fremmest om at styrke elevernes skriftsproglige beredskab, dvs. de sproglige færdigheder, som skrivning og læsning bygger på. I forbindelse med arbejdet med såvel det talte som det skrevne sprog, dvs. den samlede sproglige kompetence, indgår lege med sproget, og det er vigtigt, at børnehaveklasselederen er opmærksom på, hvordan hun kan støtte børnenes sproglige udvikling og deres opmærksomhed på sprogets forskellige anvendelsesformer.

Det gælder således om, at undervisningen lægges tilrette i et alsidigt og bredt stimulerende sprogmiljø.

Det er et miljø, hvor tilegnelsen af sprog sker i et samspil, hvor:

- børnene dagligt bevidstgøres om anvendelsen af ord, dvs. taler om, hvad de betyder – finder modsatte ord (antonymer), og ord, der betyder det samme (synonymer), finder ord, der lyder ens, men betyder noget forskelligt (homonymer), definerer ordet ved hjælp af andre ord, placerer det under et overbegreb (fx at en stol hører til kategorien møbler), forstår ordet konkret og i overført betydning
- sammenhængen mellem sprog og handling er funktionel, dvs. ordene bruges på en meningsfuld måde både mundtligt og skriftligt – også abstrakte ord, sjældne ord og metaforer
- børnene bevidstgøres om ords fonologiske struktur, og der arbejdes målrettet og i funktionelle sammenhænge, da opmærksomhed på sproglyde er en særdeles væsentlig forudsætning for en god læseudvikling
- børnene bevidstgøres om andre vigtige sider af sproget, herunder leger med orddannelsen (morfemer og sammensætninger), med syntaksen dvs. sætningsdannelsen, med sprogets rytme og udtale og med sprogets anvendelsesformer, dvs. at sproget er noget, der bruges rent praktisk som sproglige handlinger, hvor man fx hilser, lover, truer, kommer i kontakt, afviser osv.
- fagudtryk præsenteres specifikt, for at forståelsen kan få kvalitet
- børnene ansøres til at forstå og bruge sproget situationsafhængigt: Man taler om ting, hændelser og mennesker, som ikke er fysisk tilstede (“der og da”-kommunikation) og på en fortællende måde: fx tales om tidligere fælles oplevelser (“Kan I huske dengang, da ...?”), en tidligere læst historie genfortælles, der tales om fremtidsplaner (“I sommerferien skal vi ...”), om intellektuelt spændende temaer og abstrakte begreber (“Hvordan mon hagl bliver til regn?”), og der tales naturligvis om, hvad ord betyder osv.
- børnene får mulighed for selv at anvende sproget både i tale og skrift. I tale ved, at de deltager aktivt i læsning, fx højtlesning, logolæsning eller selvstændig læsning. I skrift ved, at de inviteres til at skrive tekster, enten som diktat til en voksen eller ved, at de selv eksperimenterer med at skrive.

Det talte sprog

Samtale og dialog

Undervisningen bør rumme situationer, hvor børnene får mulighed for at øve sig i at lytte, tale og spørge og dermed udvikler bevidsthed om forskellige roller i kommunikationssystemet. De skal lære at tale sammen i større og mindre grupper. De skal lære at holde sig til et emne og huske, hvad det fælles emne er, sådan at alle taler om det samme i gruppe- eller klassesamtalen. Desuden skal de lære at udvikle ideer i fællesskab, så den aktivitet, de er sammen om, kan udvikle sig kontinuer-

ligt, uanset om det er en børnestyret leg, en undervisningssituation eller en konflikt, der skal løses.

Børnene lærer af at lytte til hinanden, tale efter tur og bruge det, andre har sagt, i den videre samtale. De skal desuden lære at fortælle eller forklare noget til andre. Det kan være noget, de har oplevet, eller det kan være en god historie. De skal lære at bygge en fortælling op, så man kan forstå, hvem der er hvem, hvor handlingen foregår, og hvad der sker, sådan at tilhøreren bliver spændt på fortsættelsen og slutningen.

Børnene lærer ikke det hele på en gang. De lærer det lidt efter lidt ved at prøve at fortælle og ved at få tilbagemeldinger på deres fortælling. De skal erfare, at sprog er et middel til at blive bevidst om egne tanker og idéer, og formidlingen skal rumme mulighed for at eksperimentere med udtryk og udsagn.

At tale om sprog

Undervisningen bør også give børnene anledning til at tale om sprog – at undre sig over sproget. Det sproglige fokus sigter her på udvikling af børnenes ordforråd, deres sprogbrug og sproglige bevidsthed. Ved at tale om sprog opbygges bevidsthed om sprog. Er der tosprogede børn i klassen, kan denne bevidsthed udbygges ved at tale om forskelle og ligheder mellem sprogene på alle niveauer.

Et godt udviklet ordforråd er af afgørende betydning for såvel lytte- som læseforståelsen. I forbindelse med arbejdet med udvikling af ordforråd er følgende vigtigt:

- Barnets viden om verden (personlige erfaring) skal bruges, når nye ord læres
- Sæt fokus på ord – tjek, at børnene forstår dem og kan sætte dem ind i en kontekst
- Tal om ord – før, under og efter en fortælling, der læses højt
- Gentag og brug ord, der skal læres
- Tal om, hvordan ord er bygget op, se på sammensatte ord, find synonymmer, antonymer, homonymer m.m.

Fortælling og oplæsning

Fortælling og oplæsning skal tage udgangspunkt i emner og temaer, som indholdsmæssigt optager børnene, og som stimulerer deres lyst og glæde til at lytte opmærksomt til såvel børnehaveklasselederens fortælling og oplæsning som til børnenes egne fortællinger. Oplæsning og fortælling skal fremme børnenes engagement, nysgerrighed, undren, meddigtning og spørgelyst.

Der lægges vægt på, at børnene selv får mulighed for at fortælle, fabulere og genfortælle med anvendelse af forskellige udtryksformer. Undervisningen skal være åben og imødekommende over for børnenes forskellige erfaringer og oplevelser.

Ved oplæsning skal der være mulighed for en vekselvirkning mellem at lytte og kigge med, så børnene kan stifte bekendtskab med skriftens karakteristika og få viden om, at det er skriften i bogen, der bærer budskabet. Indholdet skal omfatte både fakta og fiktion og udvikle børnenes ordforråd og begrebsverden samt appellere til deres fantasi og give dem lyst til at beskæftige sig med bøger og andre skriftlige medier.

Gennem oplæsning får børnene gode læseoplevelser, ny indsigt og viden, som kan være medvirkende til udvikling af læselyst og læseglæde. Gennem oplæsningen og samtalen om det læste inddrages elevernes baggrundsviden, deres viden om verden. Gennem lytteforståelsen hører de om nye verdner, møder andre mennesker, andre miljøer osv. Det er vigtigt, at der læses op af såvel skønlitterære som faglitterære bøger. I forbindelse med oplæsningen møder børn skriftsprogets mere komplekse sætningsstrukturer, og de får kendskab til fortællestrukturer, som kan være til hjælp, når de skal forstå andre fortællinger, eller når de selv skal fortælle. I forbindelse med oplæsningen samtales om den valgte genres hovedkarakteristika. Ved at fokusere på sproget – uanset genre – udvikles børnenes ordforråd, sprogbrug og sproglige bevidsthed.

I forbindelse med fortællende tekster anvendes relevante fortællekort og i forbindelse med fagtekster anvendes fx et V-Ø-L kort (V = hvad ved jeg i forvejen?), (Ø = Hvad ønsker jeg at vide/lære?), (L = Hvad har jeg lært?). Børnene tegner eller skriver med eksperimenterende skrift.

Fortællekort

I forbindelse med børnenes genfortælling af fortalte historier kan forskellige visuelle modeller anvendes. En visuel model er fx et fortællekort, som kan styrke børnenes forståelse af historiens indhold og opbygning med fx indledning, handling, afslutning. Fortællekortene kan bruges som en slags disposition for børnenes selvstændige historiefortælling. At arbejde med modeller for fortællingers struktur har vist sig særdeles hensigtsmæssigt også med mindre børn, da det at undervise direkte i elementerne i fortællestrukturen kan styrke lytte-/læseforståelsen specielt for elever, som ikke har så veletablerede fortælleskemaer.

Dialogisk oplæsning

Dialogisk oplæsning er en måde at læse med børn på, hvor den voksne inddrager børnene som medlæsere i teksten, hvilket giver mulighed for at arbejde med teksten på mange forskellige niveauer. Fx kan der samtales om ord og udtalelser i teksten. Ved at involvere børnene aktivt i oplæsningen af billedbøger skabes gode muligheder for sprogudvikling. Børnene skal så at sige være aktive medfortællere af bogen, og børnehaveklasse-

lederen skal gennem åbne spørgsmål, uddybende spørgsmål og forskellige former for feedback opmuntre børnene til at bruge sproget og støtte dem i at forsøge at udtrykke lidt mere, end de umiddelbart gør. Børnene kan udfordres til at fortælle mere gennem spørgsmål som fx:

- Hvad skete der så?
- Hvem synes du er helten i historien – og hvorfor?
- Hvordan kunne historien ellers være sluttet?
- Beskriv noget, du så tydeligt for dig, mens du lyttede?
- Er der noget i historien, du gerne vil vide mere om?

Stil spørgsmål til teksten – på og mellem linjerne.

Stil spørgsmål til sproget i teksterne.

Stil billeddannende spørgsmål. (“Hvordan mon heksen ser ud?”, “Hvordan ser der ud, der hvor heksen bor?”)

Det skrevne sprog

Tidlig skrivning og læsning

Forskning har vist, at læsning og skrivning gensidigt støtter hinanden. Gennem tidlig skrivning leger barnet med skriftlige symboler, som udtrykker ord og meninger. Tidlig skrivning har allerede vundet indpas i mange børnehaveklasser, da den støtter den skriftsproglige udvikling. Tidlig skrivning er udtryk for barnets forståelse af sproget som system og forståelsen af forholdet mellem sproglyde og bogstaver. Gennem tidlig skrivning udvikler barnet et funktionelt bogstavkendskab ved, at bogstaverne bruges til at lave ord, sætninger, fortællinger, huskelister mv. Tidlig skrivning har en positiv indflydelse på læse- og skriveudviklingen.

Tidlig skrivning

Undervisningen tilrettelægges, så børnene får erfaringer med at arbejde med skriftsproget ud fra deres egne forudsætninger. Børnene gør erfaringer med at meddele sig gennem tegninger og skrift, herunder såvel almindelige som selvopfundne tegn, bogstaver og skriftformer. Ved oplæsning af egne historier og ved at lytte til andres fremmes børnenes indsigt i, at sproget er et kommunikationsmiddel, der gør, at man kan meddele sig til andre i tale og skrift. I den forbindelse skal man være opmærksom på, at mange tosprogede børn trækker på erfaringer fra mødet med flere skriftsystemer. Det er erfaringer, det er vigtigt at spørge ind til, og som kan udnyttes i samtaler med børnene om forskelle og ligheder mellem forskellige sprogs skrift.

Undervisningen giver børnene mulighed for at eksperimentere med tidlig skrivning ved at tegne/skrive små fortællinger, beretninger, beskrivelser m.m. såvel i håndskrift som på computer. Endvidere inddrages skrivning og samtale om forskellige hverdagsgenrer: ønskesedler, huskesedler, opskrifter m.m. I samtalen om

teksterne fokuseres på henholdsvis fiktive og faglige teksters genreopbygning.

Den tidlige skrivning har mange udtryk:

Eksempel på en elevs skriftsproglige udvikling i børnehaveklassen (se illustrationer på næste side)

1. Skribling
2. Konventionelle bogstaver i række
3. Opdagende skrivning
4. Konventionel skrivning.

Egne og fælles tekster

I børnehaveklassen arbejder børnene både med egne og fælles tekster. Børnene skal i skriveprocessen have mulighed for at gøre brug af bl.a. ordkort, billedordbøger eller it-programmer. Der skal være mulighed for at illustrere enten med egne tegninger eller digitale billeder. Børnene skal have mulighed for at offentliggøre deres tekster og eventuelt samle dem i en bog med titlen “Klassens egen læsebog”.

Eksempel på arbejdsgang

Børnene arbejder sammen om at lave en fælles historie. Teksten formuleres i fællesskab, og den voksne skriver den på en flipover. Et sådant arbejde lægger op til en løbende fokusering på børnenes sproglige udvikling. Når teksten formuleres, bliver sproget konkretiseret og nuanceret ved hjælp af dramatisering og visualisering. “Når du siger: ‘Heksen kommer gående’, hvordan ser det så ud? – Vis os lige, hvordan det ser ud.” Barnet viser det, og klassen drøfter, hvordan man sprogligt kan give udtryk for netop den måde at gå på – der skelnes imellem, at heksen går, halter, humper – og hvordan dramatiseringen gav udtryk for hendes kropsholdning og ansigtsudtryk. “Hvordan kan vi nu beskrive heksen?”

Det kan også være, at børnene først skal “se” situationen for sig. Det kan gøres sådan: “Luk lige øjnene et øjeblik og se godt efter, hvordan det ser ud, der hvor heksen bor?” Derefter kan børnene tegne det, de har set, og ud fra deres tegninger kan de fortælle om, hvad de har set. Tegningerne hjælper de voksne til at stille uddybende spørgsmål ud fra børnenes egne overvejelser.

Hensigten her er, at børnene skal erfare, at skriftsproget har en funktion, og at skriftsproget kan være med til at fastholde en oplevelse uafhængigt af tid og sted. Igenem forløbet henledes børnenes opmærksomhed på sprogets lydlig og visuelle fremtrædelsesformer, når den voksne opfordrer børnene til at

- se, om der er ord og/eller bogstaver, du kan genkende
- gå på jagt i teksten efter ord, der ser ens ud
- gå på jagt i teksten efter ord, der lyder ens
- iagttage visuelle og lydmæssige forskelle og ligheder i ord og sætninger

September 2008

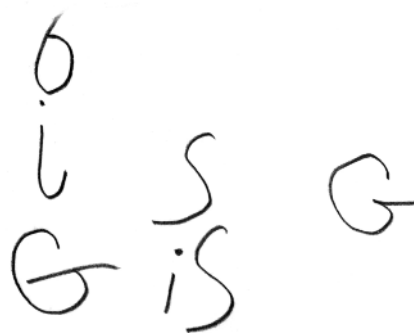
1. Skribling - "Vi leger 'Lille Ib'".

Oktober 2008

2. Konventionelle bogstaver i række - "Vi har lygtefest".

November 2008

3. Opdagende skrivning - "Jeg synes godt om at gå i skole".

Februar 2009

4. Konventionel skrivning.

- sammenligne bogstavernes form, navn og lyd
- prøve at lytte sig frem til bestemte lyde i et ord
- forsøge selv at skrive – enten med egen skrift eller ved at bruge almindelige bogstaver.

Skriftsproget bør indgå som en integreret del af undervisningen. Det kan være igennem aktiviteter som fx:

- dagens program skrives på tavlen og læses i fællesskab. Det er en god hjælp, når tegninger og tekst støtter børnenes mulighed for at afkode budskabet
- børnene skriver og læser huskesedler til forældrene
- børnene skriver og læser dagbog
- børnene skriver tekst til billeder/fotos og læser efterfølgende teksten
- børnene skriver breve, kort, ønskesedler, gækkebreve m.m.
- børnene udformer selv invitationer mv. til forældrene
- børnene skriver og tegner sammen med jævnaldrende fra andre skoler og/eller lande
- sammen med børnene formuleres regler for samvær. Reglerne skrives på plancher og læses i fællesskab.

Børnene skriver dagbog/logbog

I børnehaveklassen integreres skriftsproget som en daglig aktivitet, når børnene hver dag skriver i deres dagbog. Børnehaveklasselederen skriver måned, ugedag og dato på tavlen og taler med børnene om, hvad dagen hedder, hvilken dato vi er nået til osv. Hun taler om de ord, hun bruger, hvordan de ser ud, hvordan de lyder, hvilke bogstaver de består af, hvad de hedder, og hvordan de skrives og placeres på linjen.

Børnene skriver af efter tavlen, nogle får hjælp til at skrive, og nogle børn får skrevet dag og dato i dagbogen. Herefter skal de "fortælle deres forældre, hvad de har lavet i løbet af dagen".

Når børnene skriver dagbog, er det vigtigt, at de har konkrete oplevelser, de kan skrive om, og at de får mulighed for at formulere sig ud fra de kommunikationsformer, de behersker. Det vil ofte være nærliggende, at skriftsproget tager udgangspunkt i børnenes tegninger. De skal inspireres til at fortælle om dagens arbejde, om oplevelser fra frikvarteret, fra fritidsordning osv.

Det vigtigste er, at de lærer, at skriftsproget har en kommunikativ værdi, der gør, at de kan formidle budskaber til andre. Det kan gøres ved, at der bliver stillet krav til tegningerne om, at de skal indeholde et budskab, som kan læses af andre. Børnene skriver med deres egne skrifttegn, og efterhånden kombinerer de dem med bogstaver, de kan genkende og anvende. Den voksne kan ind imellem oversætte børnenes budskab til en skrift, som forældrene også kan læse, eller hun kan opfordre forældrene til at bede barnet om at læse budskabet for dem.

Tidlig læsning

Der bør fra starten findes meget tekst i børnehaveklassen, og der skal læses meget for børn, og der skal læses med børn. Der skal være nem adgang til læsestof, og der skal findes en stor variation af bøger i forskellige genrer (skønlitterære og faglige tekster), desuden rim-bøger, alfabet-bøger og andre bøger, der leger med sproget. Desuden kan der på vægge, skuffer og skabe være skilte og sedler med ord og tekst. De voksne bør bruge såvel bøger som skilte på en aktiv måde. Er der tosprogede børn i klassen, kan det være en god idé også at have bøger på børnenes modersmål, som de kan kigge i og tale om, og som de kan låne med hjem.

Børnenes egne tekster, fx fra fællesskrivning eller børnenes egne små fortællinger mv., er ligeledes velegnede læsetekster. Indholdet er på forhånd kendt, hvilket letter "læsningen". I denne forbindelse kan børnene også gå på bogstavjagt eller ordjagt efter udvalgte ord og bogstaver. De kan finde det længste eller det korteste ord. De kan klippe udvalgte sætninger fra hinanden og prøve at lægge sætningen igen i en ny version. De kan sammenligne ord og finde ord, der ligner hinanden. De kan finde ord, der gemmer sig i andre osv.

Børnene tilskyndes fra starten af børnehaveklassen til at lege sig ind i rollen som læser ved at eksperimentere med "at læse" for sig selv eller andre – såkaldt *legelæsning*. De kan på denne måde "læse" bøger, de kender godt – fx fordi de har hørt dem utallige gange og kan huske indholdet udenad, og de fortæller så bogens indhold med deres egne ord. Tekster, der rimer, kan også "læses" på denne måde – de er lette at huske, fordi de rimer. Teksten læses på dette trin således ikke som en tekst i form af afkodning af bogstaver, men som en del af et billede.

På det følgende læseudviklingstrin, *det logografiske niveau*, læser barnet teksten, men kun de ordbilleder, det kender. Nu kan barnet fx læse logoet "LEGO" uden at se på ordet på en lego-æske. Det læser fortsat ikke de enkelte bogstaver, men husker ordbillederne som helheder. Det er altså en slags huskelæsning, og barnet kan kun læse ord, det har mødt tidligere, mens nye ord forbliver uden betydning. Mange børnehaveklassebørn er gode til at huske billeder, og mange kan "læse" kendte ord, specielt deres eget navn og andre vigtige personers navne. Den logografiske læsning hjælper børnene til at forstå, at skrift har betydning.

På det næste læseudviklingstrin – *det alfabetiske* – forstår barnet koblingen mellem bogstavets lyd og bogstavets navn. Man siger, at børnene har "knækket læsekoden". I begyndelsen vil den alfabetiske læsning ofte bære præg af gættelej, for barnet behersker kun det alfabetiske princip usikkert og gætter sig til større eller mindre dele af ordet.

Der er i de senere år udgivet mange små, meget let læste bøger skrevet i et enkelt sprog med mange gentagelser og mange gode illustrationer, der støtter læsningen. Det er vigtigt, at bøgerne er overkommelige og giver en god læseoplevelse.

Natur og naturfaglige fænomener

Natur og naturfaglige fænomener er en spændende del af den mangfoldige omverden, som børnene i børnehave - klassen får viden om. De naturfaglige emner går samtidig hånd i hånd med de øvrige temaer: Børnene iagttager, oplever og undersøger tingene, sætter ord på dem, fortæller om naturen og tegner. De prøver at skrive, de læser og tæller, de finder flotte mønstre, maler, synger om naturen, leger i naturen, dramatiserer, bruger kroppen i naturen, og de udvikler samarbejdsevne og kammeratskaber i forbindelse med naturfaglige emner lige så vel som med alle andre emner.

I arbejdet med temaet *Natur og naturfaglige fænomener* skal børnene gennem konkrete oplevelser gøre sig erfaringer med naturen, så de får lyst til at færdes i den og bruge den hensynsfuldt. Som underviser må man skabe rammer for, at børnene får førstehåndsoplevelser med naturen og de fænomener, der knytter sig til den. Det kan fx ske, når en del af undervisningen foregår i områder uden for klasselokalet, på skolens område, den nærmeste park, eller når børnene er på udflugt til skov, strand, havn osv. Når børnene får naturindtryk og oplevelser med naturfænomener, skal de have mulighed for at forundres over og fascineres af dem. De skal have mulighed for at føle glæde ved at færdes i naturen og ved at opleve, iagttage og undersøge. Børnene skal indsamle materialer i naturen og tale om oplevelser og erfaringer med naturen med de voksne og med andre børn.

En fuglestemme kan høres på bånd hjemme i klassen, et træs størrelse kan vises på et billede, og ord kan forklare, hvordan en blomst bliver til. Men den egentlige læring sker, når barnet genkender fuglens stemme i naturen, ser det store træ og selv laver spiringsforsøg i klassen eller i skolehaven. Undervisningen sætter fokus på de oplevelsesværdier, som kontakten med naturen kan bibringe børnene. Det kan være, når klassen:

- går op på bakken og "flyver" med eller imod vinden i stormvejr. Efterfølgende tegne de tegninger om, hvordan vinden følte mod huden eller om, hvordan det følte at "flyve"
- bager pandekager ved bålpladsen
- fanger smådyr i søen
- undersøger byens grønne områder
- sætter spiringsforsøg i gang
- udstiller "fund" fra naturen.

Indsamle, sortere, tælle, systematisere, ordne og formidle

En af arbejdsmåderne med natur og naturfaglige fænomener er at finde ting og indsamle genstande fra naturen. Børnene samler ind, sorterer eller deler i bunker på en begyndende systematisk måde.

Man kan tage udgangspunkt i børnenes forskellige, personlige mål, som er lige ved hånden - deres egen krop. Børnene kan forme og sammenligne deres håndaftryk. De kan måle hinandens højde med deres egne måleheder, fx pinde eller snore og finde ud af, hvem der er højest, og hvem der er lavest.

Den voksne bør være opmærksom på, at børnenes evne til at kategorisere og opstille regler varierer meget. Nogle børn danner associationer og vil kategorisere ud fra førstehåndsforenelser og pludselige indskydelser, mens andre vil foretage en kategorisering efter et overordnet kriterium som fx farve, højde, størrelse eller form.

Børnene fremviser, udstiller, forklarer for andre, hvad de har arbejdet med.

Eksempler

- Hvordan kan vi dele vores indsamlede sten i bunker, fx efter størrelse, farve, form, overflade m.m.?
- Hvor mange ben har dyrene, vi samlede? Hvor mange har ingen ben, 2 ben, 4 ben, 6 ben, 8 ben, 14 ben osv.?
- Dyr med vinger, uden vinger osv.?
- Hvilke genstande er magnetiske, og hvilke er ikke-magnetiske?
- Hvilken slags bunker kan vi sortere opskyllet fra stranden i?
- Hvilke navne skal de forskellige bunker/kategorier have? Hvorfor giver vi dem navne?

Når iagttagelser, undersøgelser af og arbejde med naturens fænomener følges op af samtaler, er der lejlighed til at arbejde med nye ord og begreber og dermed at øge viden og forståelse hos børnene. De naturfaglige og matematiske begreber kan man lære gennem arbejdet med at sortere og beskrive.

Eksempler på begreber

- mest - mindst - flest - færrest - lige mange
- ens - forskellig
- let - tung - lang - kort
- høj - lav - stor - lille - større end - mindre end - størst - mindst
- over - under - foroven - forneden
- før - efter.

At iagttage, undersøge og stille spørgsmål

Børnene skal have mulighed for at bruge alle deres sanser, når de er på opdagelse i den naturfaglige omverden. De skal gøre mange konkrete erfaringer. Barnet ved først rigtigt, hvad en mariehøne eller en skarnbasse er for nogle dyr, når de har mærket den i hånden og iagttaget dens udseende, kendetegn og bevægelser. Ligeledes skal børnene have lejlighed til at fordybe sig, koncentrere sig og eksperimentere. De gør mange nyttige erfaringer, når de leder efter forårstegn i skovbunden, konstruerer kanalsystemer og bygger dæmninger, sorterer sten på stranden eller flyver med drager.

Børnenes nysgerrighed bliver stimuleret, når de voksne viser naturfænomenerne opmærksomhed. Når børnene stiller spørgsmål om naturfaglige fænomener, er det ofte en god ide *ikke* straks at komme med et korrekt svar. Et undrende spørgsmål fra den voksne kan i stedet stimulere barnet til at stille mere interessante spørgsmål. Det medvirker til at vække og udvikle børnenes interesse for natur og naturfag.

Opfølgende spørgsmål fra den voksne, som sætter tanker i gang hos børnene, er åbne spørgsmål. Barnet kan spørge: "Hvad er det for en?" I stedet for kun at svare med et korrekt navn, kan den voksne svare: "Ih, den ser spændende ud. Hvor mange ben har den?"

Børnenes spørgsmål kan føre til eksperimenter, hvor nogle ting studeres nærmere. Hvor bliver saltet af, når vi kommer det i vand? Hvad æder en regnorm? Kan planter gro i mørke? Enkle sammenhænge kan undersøges. Børnene øver sig i at fremsætte hypoteser (gætte) og komme med forslag til, hvordan fænomenerne kan undersøges, så de kan få svar på deres spørgsmål.

Det naturfaglige sprog

Til arbejdet med det naturfaglige område knytter sig et særligt sprog, som adskiller sig fra det sprog, børnene normalt anvender. Det naturfaglige sprog er kendetegnet ved, at man bestræber sig på at udtrykke sig præcist og ikke benytter ord som fx 'synes', 'mene', 'føle' og 'tro'. I de tilfælde, hvor man først gætter på svar og sammenhænge, kan man godt "synes" eller "tro". Det naturvidenskabelige består i, at man bagefter med de redskaber, man har, viser, hvad der er korrekt.

Eksempel

"Jeg synes, Holger er den højeste".
"Jamen, hvordan kan vi finde ud af, om det er rigtigt?"
"Kan I finde en måde?"
"Hjemme hos os sætter vi mærker på dørkarmen."
"Kan vi ikke stille os i rækkefølge efter højde?"

Og så starter efterprøvningen af det, man "synes" på naturfaglig vis.

Et dyr kan beskrives efter, hvorvidt det kryber, går, flyver eller svømmer. En genstand, der kommer i vand, kan enten flyde eller synke, og en geometrisk figur kan beskrives ud fra antallet af kanter. Børnene bør bringes i situationer, hvor de prøver at benytte dette sprog.

Børnene bør kunne sætte navn på nogle almindelige træer, planter og dyr, de finder i det nære område omkring skolen. Det er som regel muligt at finde eksempelvis grantræer, fyrretræer, birketræer og bøgetræer på skolens eget område. Træerne kan så kategoriseres i træer, der taber bladene om efteråret, og træer, der ikke gør. Eller man kan undersøge træer med blade, som stikker eller blade, som ikke stikker (nåltræer, løvtræer).

På samme måde kan man finde de almindeligt forekommende fugle på skolens område, som fx en gråspurv, en solsort og en due, og kategorisere disse efter farve og størrelse, eller om de er stand- eller trækfugle. Plancher med dyr og planter, udstoppede dyr, film osv. kan være med til at inspirere børnene til dette arbejde og synliggøre, hvad det er, der er sat fokus på.

Børnene har mange naturfaglige begreber og navne med sig, når de starter i børnehaveklassen. I løbet af skoleåret kommer der flere til, fx følgende:

Dyr: almindelige husdyr, almindelige kæledyr, vilde danske dyr som ræv, egern, hare, solsort, måge, hveps. Almindelige dyr fra Zoologisk Have som elefant, giraf, abe, papegøje, slange, krokodille

Planter: almindelige planter som bøg, eg, birk, gran, mælkebøtte, brændenælde og begreber som gren, stamme, blomst, kogle, blad, rod, løg

Svampe: fx champignon, rød fluesvamp

Geografiske begreber: by, land, skov, mark, vej, sti, fortov, fodgængerovergang, have, park, strand, hav, bæk, å, sø, ø, bakke, Danmark, København, eget bynavn samt sol, måne, stjerner, Jorden

Årstider og vejr-fænomener: forår, sommer, efterår, vinter, skyer, blæst, regn, sne, hagl

Kroppen: skelet, kranium, knogler, hjerte, lunger, muskler

Fysisk/kemiske begreber: varm, kold, våd, tør, fast, flydende, elektricitet.

Færdes hensynsfuldt i naturen

De voksne taler med børnene om, hvordan man passer på dyr og planter og deres levesteder, og at man ikke uden videre brækker grene af træer. Hvis man undersøger et godt sted for små dyr at bo, fx en træstub, skal man

huske at lukke et evt. hul til igen. Myrerne skal have lov at have deres myretuer i fred osv.

Miljøet

Vi bruger alle vand og strøm, og vi skal alle af med affald. Vigtigheden af, at ressourcerne omgås med omtanke, kan så småt læres i børnehaveklassen. Her skal ikke være tale om at formidle bekymringer, men derimod at stille børnene over for udfordringer, som de kan klare med succes. Når børnene bliver opmærksomme på, at man skal huske at lukke for vandhanen for ikke at bruge for meget af vores gode grundvand, eller at kasseret papir skal i "papirkassen" til genbrug, kan en spirende miljøbevidsthed opstå. Det drejer sig om, at børnene forstår, hvorfor de skal lukke for vandhanen, og hvorfor det er fornuftigt at sortere affald.

Når der tales om affaldssortering, kan man ikke undgå at komme ind på, at noget kan rådne, og at noget ikke kan rådne. Materiale fra planter og dyr kan rådne. Planter og dyr er eller har været levende. Det er relevant at tale om, hvad der er levende eller dødt. Men at begynde at tale om levende og død natur kan blive ret kompliceret og hører hjemme på senere klassetrin.

Krop, kost og sundhed

Inden for det naturfaglige område vil det være naturligt at sætte fokus på krop, kost og sundhed. Der kan inddrages aktiviteter, der udvikler børnenes kendskab til deres egen krop samt deres viden og bevidsthed om nødvendigheden af sund kost og god hygiejne. Der arbejdes med spørgsmål som

- Hvordan blev jeg til?
- Hvordan ser jeg ud udenpå og indeni?
- Hvordan virker min krop?
- Hvordan passer jeg på min krop?
- Hvad skal der til for, at den kan holde i mange år?

Eksempler på aktiviteter

Anskuelighed er af stor betydning for børnehavebarnet. At kunne føle og genkende knogler og muskler hjælper barnet til forståelse af kroppens sammensætning og opbygning. Emnearbejder kan derfor dreje sig om kroppen som "påklædningsdukke". Her kan eleven "se" ind i kroppens indre og samtidig afprøve på egen krop, hvordan musklerne virker, fx ved spænding og afspænding af musklerne. Hjertets funktion kan let mærkes efter en løbetur i skolegården og kan være grundlaget for en samtale om hjertets betydning for kroppen og om, hvordan hjertet fungerer.

Kosten er et andet væsentligt område. Her kan man tage udgangspunkt i børnenes egen opfattelse af kost og sundhed, tale om madpakkerne, evt. lave frokost

sammen i klassen og skrive/tegne "ønskesedler" om den ideelle frokost.

Trivsel vil være en væsentlig del af den begyndende "sundhedsundervisning". Børnene kan tale om, i hvilke situationer og under hvilke former de er gladest, føler sig mest veloplagte, synes de lærer mest. Hvornår har det været en god dag, og hvad skal der til, for at den enkelte og gruppen har det godt i skolen? Hvordan reagerer kroppen, hvis man ikke trives?

Den gode cirkel: sund mad, sov godt, leg godt, gode venner og drik vand, når du er tørstig.

Herefter kan de tegne, fabulere, fortælle og dramatisere resultaterne af deres diskussioner og undersøgelser.

Tal og talforståelse

Børnene skal i børnehaveklassen have mulighed for at udbygge deres forskellige grader af talforståelse. Allerede inden de starter i skolen, har langt de fleste børn kendskab til tal og mængder, og mange kan både lægge sammen, trække fra og dele i konkrete, virkelighedsnære situationer. Centralt i arbejdet står sammenhængen mellem antal, talord og talsymbol. Her kan der både tages udgangspunkt i den voksnes oplæg, i børnenes hverdagsoplevelser, i deres fortællinger, i naturoplevelser eller i deres fantasiverden. Aktiviteterne kan fx have form af undersøgelser i naturen eller deres egen hverdag, i lege, spil og problemløsning. I arbejdet indgår konkrete materialer som centicubes, legetøjspenge og andre tællematerialer.

Tal og rækkefølger er et nyttigt værktøj i mange situationer, fx i arbejdet med det naturfaglige område. Børnene vil ofte skulle bruge tal, når de skal foretage kategoriseringer, og de vil ofte skulle bruge tal, når de måler længder og temperaturer eller finder ud af, hvor meget ting vejer. Når børnene besøger mark og eng og indsamler planter og insekter, vil tallene blive brugt, når der tælles kronblade, ben, vinger osv.

Der findes mange spil og lege, som kan understøtte børnenes læring om tal: kortspil, terningspil, boldspil, brætspil, hinkeruder, hoppe i elastik osv.

Børnene lærer primært at knytte sproglige begreber, herunder tal, sammen med deres egen virkelighed. Arbejdet med at udvikle et talbegreb hos børnene i børnehaveklassen er derfor et arbejde på lige fod med andre sprogudviklingsaktiviteter. Derfor har samtalen i klassen og med det enkelte barn en central betydning, når børnene skal udvikle en erkendelse af, at tal og talforståelse er en del af deres sprog.

Eksempler på aktiviteter, hvor tal indgår:

- Årets gang. Hvilke årstider har vi? Hvor mange?
- Kalenderen. Hvor mange måneder har vi?
- Hvilke måneder har 28, 30 og 31 dage, og hvilke er der flest af?
- Hvornår har børnene fødselsdag?
- Mærkedage og højtider.
- Hvilke ugedage har vi? Og hvor mange?

Genkende geometriske former og mønstre

Børnene arbejder med geometriske former og mønstre i forskellige sammenhænge baseret på leg og eksperimenter. Ud over selve den æstetiske værdi får dette arbejde betydning for deres evne til generelt at kunne se et mønster i en tekst, i en talrække og lignende. Arbejdet med geometriske former og mønstre kan fx ske ved brug af konkrete materialer (mønsterbrikker, geometriske puslespil, centicubes, kogler, sten eller blade). Det er naturligvis også muligt selv at fremstille eller finde mønsterbrikker sammen med børnene.

Eksempel

10 blå og 10 røde kvadrater lægges i mønster efter forskellige regler:

- I dit mønster må en firkant ikke ligge ved siden af en firkant i samme farve
- I dit mønster må højst to blå firkanter ligge ved siden af hinanden
- Lav selv et mønster og forklar hvilken regel, du har brugt.

Aktiviteten kan naturligvis varieres ved anvendelse af andre geometriske former (trekant, cirkel, osv.). Børnenes arbejde med geometriske former, fx i form af tegninger, kan indgå i arbejdet med dagbøger/logbøger.

Regnehistorier

Regnehistorier kan i børnehaveklassen være den voksnes mundtlige fortælling, der rummer et problem, børnene skal regne på. Børnene kan selv fortælle lignende historier til hinanden, gerne ud fra deres hverdagsoplevelser eller deres fantasiverden. I børnenes arbejde med at løse historierne problemer bruges både hovedregning, konkrete tællematerialer, tegninger og uformelle notater.

Eksempel på regnehistorie:

Julie fik en gang sit største ønske opfyldt. Hun fik 2 marsvin. Hun elskede at passe dem. De fik mad og drikke og rent hø i deres kasse. Hun aede dem og legede med dem hver dag. Pludselig en dag var der 3 små unger i kassen. Hvor mange marsvin havde Julie nu? Sådanne historier kan varieres i det uendelige.

Eksempler på regnehistorier med forskellige typer af problemer, som leder frem til den samme beregning

- Trine har 4 tusser, og Klaus har 3 tusser. Hvor mange har de tilsammen
- Trine har 4 tusser og får 3 mere. Hvor mange har hun nu?
- Trine har 4 tusser, og Klaus har 3 tusser flere end Trine. Hvor mange tusser har Klaus?

Eksempler på regnehistorier med flere regningsarter:

Trine har 4 tusser. Nu mister hun 1. Hvor mange har hun tilbage?

Trine har 4 tusser. Hun deler dem med Klaus. Hvor mange kan de få hver?

Trine har 4 tusser. Hun har dobbelt så mange som Klaus. Hvor mange har Klaus?

I arbejdet med problemer som disse har nogle børn brug for tællematerialer til at repræsentere tusserne, andre vil kunne tegne situationen, og andre igen kan klare det hele i hovedet.

Det betyder meget for det fortsatte arbejde med tal, at børnene i konkrete situationer kan tilegne sig viden om og udvikle evnen til at bruge tal. Talordene er en naturlig del af børnenes sprog. Talordene tages i brug, før børnene har opbygget et egentligt talbegreb. Når barnet bruger talordene, giver disse ikke nødvendigvis det indhold for barnet, som de voksne forventer. Et barn, der bruger ordet "halvtreds", har ikke nødvendigvis viden om, hvad det betyder, og hvad det kan knyttes sammen med i omverdenen. Børnene anvender talordene, fordi det er en naturlig del af det sprog, der omgiver dem.

Det praktiske/musiske

Som underviser må man tilstræbe at skabe rammer, hvor børnenes sanser stimuleres, hvor de får oplevelser, erfaringer og udtrykker sig på mange forskellige måder. I undervisningens indhold handler det ikke kun om materialer, teknikker og færdigheder. Det er et felt, hvor arbejdet med oplevelsers indtryk og udtryk har fokus på muligheder, og hvor der ikke eksisterer noget rigtigt og forkert.

Introduktion

Et praktisk musisk oplæg indeholder en mangfoldighed af indtryk som fx billeder, lyde, dufte. Jo flere sanser, oplægget taler til, jo flere sanser vil aktiveres, og jo større chance er der for, at børnene bliver berørt, så indholdet når dem og gør indtryk. Et indhold – hvad enten det er faktisk eller fantasibåret – kan formidles i billeder, musik, fortælling, vers, bevægelser, og kan man aktivere børnene i en formidlingssituation ved at lade dem tegne, digte, danse, synge, fortælle og spille med, vil det forstærke oplevelsen. Handler det fx om at lære om aberne i zoologisk have, husker man måske det hele lettere, hvis man selv får lov til at være aben.

Børnehaveklassen arbejder med et emne om Grønland. Klassen har lige set en videofilm fra Umanak, som bl.a. viste en åndemaner, der dansede trommedans og fortalte historier. Senere i filmen så man nogle grønlandere drage ud over isen med hundeslæder. Filmen var oplevet fra et barns perspektiv og præsenterede et indhold, som både talte til fantasien og formidlede konkret og faktisk viden.

Børnene sidder nu på gulvet i en rundkreds. I midten ligger der et skind fra et dyr, et par små kamikker, fotografier af grønlandere i nationaldragter og en tupilak. Børnene rører ved tingene. Skindet er blødt. Det lugter lidt grimt synes én. En anden synes bare, det lugter

mærkeligt. "Hvilket dyr mon det kommer fra?" spørger den voksne. Børnene kommer med bud og argumenter. Det viser sig at være et hundeskind. Samtalen drejer sig et stykke tid om hunde og hundeslæder.

Lidt senere bevæger samtalen sig hen til tupilakken og den historie, der blev fortalt i filmen. "Hvad hvis nu vi havde sådan en rigtig tupilak her. Så kunne vi bare ....." – og sådan fortsætter samtalen om de overnaturlige ting.

Nu fjerner læreren tingene på gulvet og beder børnene om at rejse sig op. De skal selv prøve at danse en slags trommedans. Læreren instruerer en ekkosang, der understøttes af enkle bevægelsesmønstre, og børnene kan synge og danse med på sangen med det samme. Mellem versene "kæmper" børnene parvis i midten – et par ad gangen. Det handler om at få den anden til at grine ved at skære ansigter. Når den ene griner, starter sangen forfra med to nye i midten.

Bearbejdning

I fordybelsesfasen eller ved en bearbejdning af indtryk er det væsentligt, at barnet får lov til at arbejde konkret og eksperimentere med forskellige udtryksformer – og måske selv skabe noget nyt.

Efter en oplevelsesrig tur i teateret eller en medrivende fortælling kan det kvalificere oplevelsen at lade børnene tegne eller forme figurer i plastisk materiale om det, de har hørt eller set. Herved skabes der et rum, hvor de kan bearbejde og fastholde oplevelsen. Bearbejdningen skal give mulighed for, at børnene kan anvende forskellige arbejds- og udtryksformer som fx tegne og male, synge, dramatisere, forme og fortælle og skrive. Bearbejdningen af teaterturen kan foregå forskellige steder i rummet. Nogle børn leger forestillingen i dukkekrogen, hvor dukkerne opfører stykket for hinanden. Andre er måske i gang med at tegne om forestillingen. I et hjørne dramatiserer børnene forestillingen ved at lege den, og endelig kan der være nogle børn, som studerer relaterede emner ved at kigge/læse i bøger.

Efter trommedansen må børnene vælge mellem følgende muligheder:

- modellere hunde med slæder eller andre væsener af ostevoks
- lave en bog om Grønland – forskellige formbøger vises som inspiration
- lave en opfindelse
- læse/ kigge i billedbøger med relaterede emner – der er både fantasi- og faktabøger
- lave et skuespil om "Da Bamse/Barbie/Spiderman kom til Grønland"
- male snebilleder fra Grønland med slædehunde, isbjerge osv.

Fremlægelse

Efter et afsluttet emnearbejde vil de produkter, som børnene har fremstillet, være en hjælp til at fastholde oplevelser og viden om det, der er arbejdet med. Som sådan bliver den praktiske/musiske tilgang ikke bare betydningsfuld som igangsætter, men også i formidling af viden og som hjælp til at udvikle børnenes begrebsverden og ordforråd og fastholde oplevelser og viden.

Efter grønlandsemnet vil hundefigurerne, tegninger, fotos eller videooptagelser af skuespil og børnenes egne bøger og tekster være visuelle, konkrete ting, som repræsenterer/symboliserer/ bærer den viden, børnene har erhvervet sig.

Der er ingen fag eller aktivitetsområder, der på forhånd er mere praktiske og musiske end andre. I alle emner og kroge af undervisningen kan praktiske aktiviteter og musiske tilgange medtænkes. Det er oplagt at inddrage kunstformernes ind- og udtryk i undervisningen både som kilde til viden og som oplevelsesobjekt. Det er jo netop kunstens væsen og ærinde at provokere og tale til sanser og følelser på utraditionelle måder og med skæve vinkler. Nogle gange kan der være tale om et bestemt emne, man vil bearbejde. Andre gange kan en åben og undersøgende tilgang til et kunstværk – billede, skulptur eller et stykke musik, en film – afføde spændende og filosofiske samtaler om væsentlige livstemaer.

Museumsbesøg og skoletjenester

Skolens samarbejde med det omgivende samfund er en betydningsfuld kilde til oplevelse og læring. Her kommer ikke mindst museumsbesøg ind som en vigtig aktivitet. Et museumsbesøg kan give børnene unikke oplevelser om kunst, kultur og natur i fortid og nutid. En praktisk hjælp til at arrangere og gennemføre et museumsbesøg kan være de kommunale skoletjenester.

Langt de fleste skoletjenesters undervisningstilbud sker i et koordineret samarbejde med museer og statslige/kommunale institutioner. På den måde bliver museer og kulturinstitutioner omdannet til læringsrum, hvor de udstillede genstande – eventuelt ved hjælp af rundvisere – giver mulighed for at fremvise og fortælle om autentiske/historiske emner til brug for undervisningen.

Brug af museer og kulturinstitutioner som en del af undervisningen udnytter netop museernes anderledes fysiske rammer, samlinger og udstillinger. På den måde får børnene kontakt med et miljø, der repræsenterer både en faglig og forskningsbaseret viden. Skoletjenestens undervisningstilbud giver mulighed for at tilrettelægge en undervisning, der med udgangspunkt i børnenes virkelighed giver en ny tilgang til temaer, der rummer mulighed for tværfaglighed og undervisningsdifferentiering.

En model for mange skoletjenesters undervisningstilbud består af tre hovedpunkter:

- forberedelse
- besøg
- efterbehandling.

Et besøg kan indgå som en del af børnehaveklassens undervisning inden for et valgt emne- eller temaarbejde. Værdien af besøget øges og giver det bedste faglige og pædagogiske udbytte, når besøget både er velforberedt og efterfølgende bliver bearbejdet i klassen. Besøget skal ikke nødvendigvis ligge inde i et undervisningsforløb. Det kan fx være tænkt som en motiverende "kick-start", hvor børnene får oplevelser og ny viden, der siden følges op i undervisningen.

Anden inspiration til inddragelse af kunst- og kulturudtryk i undervisningen findes i publikationen *Guide til arbejdet med kunst- og kulturtilbud i skole og SFO*, der er udgivet af Børnekulturens Netværk under Kulturministeriet. Publikationen indeholder information om en lang række områder, fx tilbud om rådgivning, mulige samarbejdspartnere, links på internettet, relevant litteratur, og sidst – men ikke mindst – eksempler på konkrete kunst- og kulturaktiviteter i skoleregii til inspiration. Materialet er tilgængeligt på følgende netadresse:

<http://bkn.boernogkultur.dk/publikationer/2006/kunst/skole/index.htm>

Bevægelse og motorik

I børnehaveklassen skal børnene opøve mange forskellige bevægelsesmønstre i leg og planlagte aktiviteter, så de udvikler styrke, behændighed, udholdenhed, balance og retningssans. Sideløbende med selve den kropslige udfoldelse skal krops- og sansbevidstheden styrkes. De skal lære at sætte ord på både krop og sanser, så de kan benævne de enkelte kropsdele og udtrykke, hvad de sanser. At kunne koordinere sine sanser, herunder øjehånd-koordination, er væsentligt at kunne mestre i løbet af børnehaveklassen, fordi det giver barnet muligheder for at deltage i mange forskellige slags boldspil og præcisionslege. Det kan anbefales at begynde med kendte og forholdsvis lette bevægelsesaktiviteter og så gradvis øge sværhedsgrad og udfordringer i takt med børnenes udvikling. I lege, danse, spil og aktiviteter indgår aftaler og regler, som børnene skal lære at overholde, samtidig med at de selv bliver inddraget i at opstille, udvikle og formulere enkle regler og aftaler for de fælles aktiviteter og lege.

Grovmotorik

Undervisningen tager udgangspunkt i børnenes forskellige motoriske og kropslige forudsætninger og lægger op til, at børnene udvikler gode og sunde vaner, der

fremmer glæden ved fysisk udfoldelse. Bevægelse hører traditionelt til barndommens lege. Mange danse, sang- og fælleslege har historiske rødder, som kan være med til at bygge bro mellem fortid og nutid. Forskellige rim og remser i forbindelse med bevægelseslege støtter børnene i at lære sproglige udtryk og at videreudvikle deres rytme og motorik samtidig med, at det lærte indlejres og bliver til “noget man bare kan!”

Den rytmiske og kreative udfoldelse skal udgøre en væsentlig del af undervisningen, hvor børnene får erfaringer med at udtrykke sig til forskellige former for rytmisk musik. At fornemme pulsen og bevæge sig ud fra en fælles grundrytme er en vigtig erfaringsdannelse for børnehaveklassebørn. Bevægelseslege og aktiviteter skal omfatte muligheder for, at børnene kan rulle, krybe, kravle, gå, løbe, hoppe, hinke, balancere, springe, klatre, bøje, strække og rotere samt kaste, gribe og sparke med brug af bolde i forskellige størrelser og materialer.

Enkle redskaber som springbræt, balancebom, forskellige skumpuder og madrasser kan indgå i undervisningen, ligesom børnene kan lære at bruge boldbræt, ketcher, hockeystave og lignende.

Igennem undervisningen skal børnene have erfaring med de fysiske udfordringer, der findes på legepladsen og i de nære omgivelser, ligesom de skal opøve sikkerhed i at færdes i trafikken.

I den daglige undervisning gælder det om at skabe et læringsmiljø, som giver mange muligheder for at inddrage bevægelsesaktiviteter i den almindelige undervisning, herunder at koble sprog og motorik. Det kan være:

- fagter og bevægelse til sanglege, sange, rim og remser
- fri dans til musik
- fælleslege inde og ude
- stjerneløb med enkle opgaver, som skal løses “ude”, hvorefter løsningen afleveres hjemme i klassen
- runder på legepladsen, fx løberunde, gå-baglæns runde, hopperunde, gadedrengeløb osv.
- et klasse miljø med plads til fysisk udfoldelse
- bevægelsesaktiviteter i klassen, fx hoppe sprællemænd, hinke foran, bagved og ved siden af stolen, hoppe/trampe stavelser i navne og ord.

Finmotorik

I undervisningen indgår aktiviteter, hvor børnene naturligt får brug for at træne finmotorikken. De skal have lejlighed til at bruge blyant, tastatur og mus, farver, pensler, saks, nål og tråd, og de skal bruge forskellige former for redskaber og værktøj, som gør dem i stand til at producere ting og udføre håndværk.

Forskellige sorteringsopgaver med knapper, perler, frø og andet, som skal lægges op i diverse beholdere, er med til at styrke finmotorikken, ligesom et forårsprojekt, hvor de skal så, vande og måle plantens vækst, opøver finmotoriske bevægelser.

Med udgangspunkt i fabler om fugle fremstiller børnene deres egen fantasifugl som stangdukke. De klipper, klitrer, maler og limer fjer på deres fugl. Herefter “føres” fuglen i et teaterstykke ledsaget af et rytmisk talekor. Aktiviteterne bidrager især til at opøve børnenes finmotorik, selvom projektets hovedformål handler om, at børnene får indsigt i dyrefabler via en musisk og kreativ proces.

Aktiviteter i de nære omgivelser

Børnene skal opleve, at aktiviteter på legepladsen og i nærmiljøet er en hyppig del af undervisningen. Ture til historiske og kulturelle bygninger er med til at give børnene indsigt i nærmiljøets lokalhistorie. Mange lokaliteter har en spændende historie, der kan spindes mange gode fortællinger over. Det er en god ide at vende tilbage til de samme steder og tilføje flere historier.

Klassen besøger de enkelte børn. De følger barnets skolevej, tager fotos af vejnavn og af barnet foran sin bopæl. På turen drøftes færdselsregler, og hvis der er særligt farlige trafikforhold fotograferes de. Hjemme i klassen hænges alle fotos op til en sammenhængende frise, der indgår i det videre arbejde. Hvordan kommer vi til og fra skole? Er der steder, hvor man skal passe særligt på? Hvordan skal jeg så færdes? osv.

Sociale færdigheder

Børnehaveklasselederen og andre voksne, der jævnligt kommer i klassen, skal være bevidste om deres betydning som rollemodel for børnene. De må være gode eksempler på, hvordan man på en anerkendende og inkluderende måde kan inddrage børnenes forskellighed som en ressource i klassen. Der skal arbejdes med fokus på, at børnene får opbygget en bred forståelse af deres eget ansvar i forhold til at udvikle og vedligeholde gode relationer, og de skal lære, at det har betydning, hvordan de taler til hinanden, at det er legalt at være uenige, men at konflikter kan løses igennem samtale og konkrete aftaler evt. med hjælp fra andre børn og voksne med tilknytning til klassen.

Det sociale arbejde i klassen foregår i mange forskellige sammenhænge, igennem samtaler med det enkelte barn, med grupper af børn og gennem klassens fælles drøftelser og beslutninger. En væsentlig del af dette arbejde er afhængigt af, at børnene lærer at modtage og forstå en kollektiv besked og handle i forhold til den.

Børnehaveklasselederen må igennem sit sproglige udtryk og sin måde at tale med børnene på sikre sig, at de forstår det, der bliver sagt. Det er nødvendigt, at alle børnene, både de sprogligt velfungerende og de sprogligt svage, får oversat "skolesproget" til deres eget hverdagsprog. Det er fx vigtigt, at vendinger som "Vi skal være gode ved hinanden" bliver uddybet med spørgsmål som: "Hvad betyder det at være gode ved hinanden?" "Hvad gør I, når I er gode ved hinanden?"

I sådanne samtaler eftersøges børnenes egne overvejelser og svar: "Det betyder, at vi ikke tager hinandens ting", "At vi ikke slår, at vi hjælper hinanden..." Disse refleksioner er et fælles anliggende for hele klassen, da kun de beslutninger, som børnene har andel i, kan forventes at være aktive i deres bevidsthed.

Derfor skal børnene inddrages i beslutninger om hvilke regler og normer, der skal gælde i klassen. De skal opleve, at de har indflydelse på klassens aftaler. De skal opleve, at de forstår aftalerne, at de er med til at formulere dem, og at de kan påvirke de beslutninger, der bliver truffet.

Sociale spilleregler

I arbejdet med børnenes trivsel i klassen er det vigtigt, at børnehaveklasselederen har opmærksomhed på børnenes interne relationer. Arbejdet med børnenes ansvarlighed både for sig selv og andre skal vægtes højt, så drillerier og mobning i klassen minimeres. Der skal opbygges en omgangsform i klassen, hvor børnene lærer at give og modtage både ros og ris på anerkendende og konstruktive måder, og hvor de lærer at respektere, at kammeraterne kan have forskellige værdier, normer og grænser.

Når børnene inddrages i konkrete aftaler om, hvilke regler og aftaler klassen skal have med hinanden, kan der opbygges en forståelse hos børnene af, hvilke forventninger der er til dem som børn i netop denne klasse, og hvilken betydning ord og formuleringer i klassens konkrete aftaler dækker over. Det kan være spilleregler, der handler om

- hvordan de hjælper hinanden
- hvordan de indgår og overholder legeaftaler både i skole, fritidsordning og fritid
- hvordan de klart kan give udtryk for deres meninger på en anerkendende måde
- hvordan de forholder sig i konfliktsituationer, de ikke selv kan løse
- hvordan de siger fra, når deres grænser overskrides.

Som led i at vise hensyn og omsorg for hinanden er det vigtigt at lære børnene at aflæse stemninger og kropssprog, som ikke umiddelbart udtrykkes med ord. De skal lære at skelne imellem, hvornår kammeraterne er skuffede, vrede eller kede af det, og de skal lære at agere

hensigtsmæssigt i forhold til disse udtryk. "Har min klassekammerat brug for, at jeg hjælper, siger fra, eller for at jeg trøster og støtter?" På samme måde skal de lære at skelne imellem humor, sjov og drillerier.

Medbestemmelse og medansvar

I undervisningen inddrages børnene i aftaler om, hvilke regler og normer der skal gælde i klassen, og hvordan reglerne overholdes. Det betyder, at børnene skal lære, hvad det vil sige at have medbestemmelse. De skal forstå, at de er med til at bestemme, at de kan udtrykke deres mening, drøfte den med andre, men at det ikke er sikkert, at de får deres vilje. Igennem konkrete aktiviteter i klassen skal børnene opleve, at de har indflydelse på og kan påvirke klassens aftaler. Et vigtigt led i at lære at håndtere medbestemmelsen er, at børnene bliver opmærksomme på, at det ikke er et nederlag, hvis de ikke får deres mening igennem. De skal lære at "tåle" uenighed uden at blive kede af det eller sårede. Til hjælp for den fælles hukommelse kan aftaler om regler og aftaler synliggøres ved at blive skrevet på plancher, som hænges op i klassen, hvor de kan læses efter behov.

I løbet af børnehaveklassen skal børnene i stigende omfang inddrages i planlægning af lege og andre aktiviteter, som omfatter flere end dem selv. Det kan være aktiviteter, hvor en gruppe børn er fælles om en leg, et spil eller en opgave – og det kan være aktiviteter som besøg, ekskursioner, lege og undervisningsforløb, hvor hele klassen deltager.

På en stor plade har børnene lavet en model af en by. De har lavet figurer, der forestiller dem selv, og de har lavet et beboelsesområde, hvor figurerne bor i familier. De har lavet forretninger, veje, en park, en havn osv. I hele opbygningsfasen har børnene været inddraget i overvejelser over, hvor de forskellige bydele skal være, hvilke rekreative områder der skal etableres, hvordan familierne bor, og hvordan de bruger de fælles faciliteter i byen. Alle aftaler formuleres som klasseregler, fx aftaler som "man gerne må låne hinandens ting, bare man først spørger om lov".

Undervejs i forløbet inddrages børnenes egne konflikter. Når drengene er blevet uvenner over fodboldspillet i frikvarteret, "løftes" uenigheden over i byen, og de drøfter hvilke regler eller aftaler, det ville være godt at have i byen, når beboerne bliver uenige. Aftalen skrives ned, og en ny klasseregulering er formuleret. I stedet for at konflikterne bliver personlige, kan børnene nu forholde sig til dem og komme med konstruktive løsningsforslag, der ikke beror på skyld og magt.

Medbestemmelse er noget, der skal læres. Alt efter klassens samlede forudsætninger for at påtage sig såvel medbestemmelse som medansvar må der opstilles en progression, der gør det tydeligt, hvilke faser der skal

arbejdes med. Hvor nogle børn først skal til at lære at tage et medansvar for sig selv, vil andre allerede være i stand til at tage et medansvar for dele af undervisningens planlægning. Det er naturligvis vigtigt, at krav og forventninger til de enkelte børn differentieres, så de dels kan gennemskue forventningerne, dels kan tage udgangspunkt i de forudsætninger, de nu engang er i besiddelse af.

Socialt ansvar

For at skabe et godt og positivt socialt miljø i klassen skal børnene lære at hjælpe hinanden og at påtage sig opgaver, som ligger ud over deres umiddelbare, personlige interesser. De skal lære, at de er en del af en større helhed, og at klassen har mange behov og interesser, som skal tilgodeses. Derfor skal de opøve en vis robusthed i forhold til at kunne bære, at deres behov for at blive hørt og set ikke altid kan tilfredsstilles her og nu.

Aktiviteterne i børnehaveklassen skal tilrettelægges, så de styrker og videreudvikler børnenes færdigheder i forhold til at være selvhjulpne. De skal lære at give og modtage hjælp både i forhold til konkrete arbejdsopgaver i klassen som fx at rydde op efter leg og arbejde, tørre borde af og feje gulv. Børnene skal lære at udvikle og opretholde et positivt og konstruktivt arbejdsmiljø i klassen, hvor de lærer at skelne mellem forstyrrende støj og forskellige grader af konstruktiv uro, når børnene taler sammen om deres leg og arbejde, og når de igangværende aktiviteter ikke kan og skal være lydløse. Et godt arbejdsmiljø skal også give plads til, at børnene kan fordybe sig i rolige og stilfærdige aktiviteter som at tegne, se i bøger eller at vegetere uden et bestemt formål.

Både børn og voksne i klassen har et fælles ansvar for, at der skabes og vedligeholdes et godt og frugtbart arbejdsmiljø. Det må ikke alene være den voksnes opgave at sikre, at aftalerne overholdes. Når børnene selv har haft indflydelse på og været med til at drøfte og formulere de sociale og praktiske spilleregler for klassens liv og trivsel, har de gode forudsætninger for at påtage sig et reelt medansvar for, at reglerne overholdes.

Samvær og samarbejde

Igennem undervisningen lægges der vægt på, at børnene efterhånden udvikler færdighed i at fastholde opmærksomheden på de mål, de har opstillet, og på at fordybe sig i forskellige aktiviteter. Når undervisningen yderligere skal tage udgangspunkt i børnenes interesser og forudsætninger, må den tilrettelægges på en måde, så der er mange forskellige måder at arbejde og udtrykke sig på.

Aktiviteterne skal tilrettelægges, så børnene får lyst til at fungere og lære sammen med andre i større og mindre fællesskaber og får fortrolighed med mange forskellige

organisations- og samarbejdsformer for både leg og arbejde. Det kan være former, hvor de vælger at beskæftige sig

- alene, når de fx fordyber sig i kreative eller manuelle processer, i arbejdsbøger, læser bøger eller lytter til bånd
- to og to sammen, når de fx spiller spil, læser sammen, ser billeder, leger, løser opgaver
- i større og mindre grupper, når de leger og arbejder sammen i forskellige fællesskaber
- i klasseundervisning, når børnene har opmærksomheden rettet mod fx oplæsning, fælles introduktion, fremlæggelser, drøftelser, boldspil, opgaver og projekter
- i hold på tværs af klassetrin, hvor børnene indgår i aldersintegrerede grupper, hvor de lærer af de ældre og mere erfarne kammerater.

Et arbejdsforløb

Aktiviteterne skal tilrettelægges, så børnene lærer at tage initiativer og træffe valg mellem flere muligheder i både frie og voksenstyrede aktiviteter. Et omdrejningspunkt her er, at børnene lærer at indgå aktivt i tilrettelæggelsen af deres egne læreprocesser. I børnehaveklassen kan det lyde som en stor udfordring, men opgaven må naturligvis tilpasses børnenes individuelle behov og forudsætninger.

Børnehaveklasselederen sætter rammen for et forløb og opstiller mål. Herefter tilrettelægges og gennemføres en introduktion, der skal være både inspirerende og fantasibefordrende, så børnene bliver nysgerrige og får lyst til at arbejde med det pågældende forløb. Efter introduktionen udfolder børnene deres tanker og ideer om, hvad de kunne tænke sig at vide noget mere om, eller hvad de kunne tænke sig at arbejde med. Børnehaveklasselederen noterer sig børnenes ideer, hvorefter hun tilrettelægger det konkrete forløb. Det er kendetegnende for arbejdet, at de fleste opgaver og værkstedstilbud er formuleret sådan, at det er børnene selv, der udfylder rammerne. Åbne opgaver giver børnene mulighed for have indflydelse på opgavens arbejdsformer og indhold og for at øve sig i arbejdets forskellige processer:

– At komme med forslag til undervisningens indhold og arbejdsformer

For at undervisningen kan tage udgangspunkt i børnenes interesser, er det nødvendigt, at børnehaveklasselederen efterspørger disse interesser. Det må dog ikke begrænses til spørgsmål om, hvad børnene gerne vil vide noget om. Der skal gennemføres et introduktionsforløb, der skal vække børnenes forundring, nysgerrighed og inspiration, så de får lyst til at arbejde med netop dette tema. Igennem oplæsning, fortælling, inddragelse af børnenes egne oplevelser, erfaringer og fantasier får børnehaveklasselederen indtryk af, hvor vægten skal lægges i forløbet for at ramme børnenes interesser. Efter intro-

duktionen kan der stilles spørgsmål til, hvad børnene gerne vil arbejde videre med, og om de har gode ideer til, hvordan de gerne vil arbejde.

- At foretage valg

Børnene vælger sig ind på den aktivitet, de gerne vil arbejde med. Børnehaveklasselederen stiller uddybende spørgsmål til børnenes overvejelser over, hvad de vil arbejde med, hvordan de vil arbejde, hvor og evt. sammen med hvem. Børnene skal lære at målrette deres valg. De skal lære at give klart udtryk for, hvad de gerne vil lave, hvad enten det er et valg imellem forskellige tilbud, som den voksne har opstillet, eller det er et valg imellem aktiviteter og lege, som børnene selv definerer.

For nogle børn begynder læreprocessen ved, at de skal forholde sig til meget enkle valg som fx at vælge imellem to forskellige muligheder: "Vil du være med til at lave vejskilte til byen - eller vil du gerne lave huse til byen?" For andre børn kan valget være åbent, så de selv kan formulere, hvad de gerne vil beskæftige sig med. "Jeg synes, der skal være en skadestue i byen". "Jeg vil gerne lave en ambulance, der kommer, når nogen er kørt galt".

- At opstille mål

Børnene skal lære at opstille mål, og de skal lære at forfølge deres mål. Børnehaveklasselederen skal lægge vægt på, at børnene får mulighed for at drøfte deres overvejelser og refleksioner over, hvad de gerne vil lave, og hvordan de vil nå frem til deres mål.

For nogle børn kan det være mål, der beskriver hvad de gerne vil lave, hvordan de gerne vil arbejde, og hvilke forventninger de har til det færdige produkt: "Jeg vil gerne lave et skib af træ, der kan sejle rigtigt i vand." Og det kan være mere diffuse mål som "Jeg vil gerne lave en bil." Her er det måske først i den efterfølgende samtale med barnet, at den voksne kan hjælpe med at komme med forslag til, om han vil tegne en bil, lave den i træ eller modellervoks - om han overhovedet har lyst til at lave bilen, eller om det er noget helt andet, som han ikke lige kunne finde ud af at formulere.

- Fordybelse i arbejdsprocessen

Undervisningen skal tage udgangspunkt i børnenes interesser og inspirere dem til at uddybe disse og til at udvikle nye. Derfor må den voksne være opmærksom på, om der reelt sker en udvikling af eksisterende og nye interesser. Om barnet selv tager nye initiativer, om der foregår en nysgerrig og undersøgende udveksling mellem børnene om muligheder og begrænsninger, når der fx bygges togbaner i klassen, veje og tunneller i sandkassen, eller om arbejdet foregår som en automatisk opgaveløsning uden forundring og overvejelse. I så fald må børnehaveklasselederen stille spørgsmål til arbejdet, som inspirerer eller provokerer til nye overvejelser: "Gad vide hvad der sker, hvis....". "Prøv at fortælle mig, hvad du tænker om dit arbejde." På den måde kan hun støtte

barnets arbejde ud fra de overvejelser, barnet selv gør sig, i modsætning til hvad hun tror barnet tænker, og hvad hun tror barnet har brug for hjælp til.

- Fælles afslutning og evaluering

Efterhånden som børnene bliver færdige med deres arbejde, skal det vises frem for klassen. Den konkrete oplevelse bliver drøftet ud fra barnets egne overvejelser om forløbet, og der lægges vægt på, at der bliver sat ord og skrift på oplevelser og erfaringer. I fremlæggelsen gør børnene rede for deres arbejdsproces, for de vanskeligheder, de løb ind i, og for hvordan de fik løst eventuelle problemer. De fortæller om, hvad der var sjovt, hvad der var svært, hvad de har lært osv. Arbejdet er først endeligt afsluttet, når barnet har fremlagt resultatet for klassen og fortalt om processen, herunder udfordringer og overvejelser i forbindelse med arbejdet, og når de andre børn har fået mulighed for at stille spørgsmål til såvel produktet som processen.

Undervejs hjælper børnehaveklasselederen med at perspektivere de enkelte produkter og forløb til den overordnede ramme for klassens arbejde.

Der ligger en vigtig læreproces i, at børnene aktivt forholder sig til et eller flere af følgende spørgsmål:

- Nåede jeg mit mål?
- Hvad var sjovt?
- Hvad gik galt?
- Kunne jeg have løst mine problemer på en anden måde?
- Er der noget, jeg skal huske til en anden gang?

I den form får evalueringen betydning for barnets egen læreproces som inspiration for de andre børn i klassen og som en kilde til information for børnehaveklasselederen om barnets tanker, viden og færdigheder. Den information kan hun bruge, når hun skal vejlede barnet i efterfølgende valg eller i forbindelse med faglige og sociale spørgsmål.

Når det er vigtigt, at børnene bliver stillet over for spørgsmål som "Nåede du dit mål? Hvad gik godt, og hvad gik ikke så godt? Hvorfor gik det sådan?", skal det ses i forhold til, at hensigten med evalueringen er, at børnene skal lære af deres egne erfaringer. Har de oplevet, at noget er svært, er det vigtigt, at de lærer at identificere mulige årsager til, at det er svært. På den måde får de mulighed for at øve sig i at sætte ord på deres vanskeligheder og dermed indgå i dialog om, hvad de eventuelt skal øve sig i eller lære for at løse det pågældende problem. Efter fremlæggelsen foretager barnet et nyt valg og går i gang med nye udfordringer.

Hele forløbet afsluttes endeligt med en fælles evaluering, hvor der samles op på, hvad børnene har lært, er blevet klogere på samt gode og mindre gode erfaringer fra forløbet, og et resumé af evalueringen skrives ind i klas-

sens logbog, så væsentlige erfaringer og indsigter kan bruges ved planlægning og gennemførelse af nye forløb.

Det er vigtigt, at børnehaveklasselederen tager stilling til, hvilken evalueringsform der er bedst egnet til de forskellige forløb. Fremlæggelserne mister deres værdi og interesse, hvis alle børnene har arbejdet med det samme, anvendt samme arbejdsformer og fremstillet ens produkter. Her må det overvejes, om evalueringen sker løbende i forbindelse med de samtaler undervejs i arbejdsforløbet, hvor børnehaveklasselederen taler med en gruppe eller med det enkelte barn om arbejdet og samarbejdet. Også her har evalueringen det sigte, at børnene skal lære at drage læring/viden ud af forløbet.

Evaluering kan også ske, når børnene skriver dagbog, hvor de igennem tegning og tekst fortæller om deres arbejde, eller når klassen arbejder med portfolios, hvor børnene samler deres vigtigste produktioner og får mulighed for at drøfte og begrunde deres portfolio med børnehaveklasselederen.

Generelle pædagogiske emner

Det 5-6årige barn

Det 5-6årige barn står midt i en udviklingsproces, hvori det på en gang skal fastholde den viden og de færdigheder, det har tilegnet sig i den tidlige barndom, og stræbe efter at mestre udfordringerne i den verden, som skolen åbner dørene til. Ved skolestarten har det betydning, at der skabes sammenhæng i samspillet mellem det, barnet allerede kan og ved, og forventningerne til den fortsatte udvikling i skolen. Det er også vigtigt, at der skabes samspil mellem de menneskelige relationer, barnet har i skolen, i familien og de øvrige sociale netværk.

Det 5-6årige barn bærer typisk præg af

- at have behov for udfordringer og udviklingsmuligheder
- at være naturligt nysgerrig og dermed udviklings- og forandringsparat
- at kunne begå sig i mange sammenhænge mht. samvær, udtryksformer og væremåde.

Udviklingsmæssigt er der opstået en ny balance mellem på den ene side barnets nysgerrighed og trang til at udforske og på den anden side trygheden ved det velkendte. Når barnet har nået denne alder, har det derfor mod på at give sig i kast med nye udfordringer.

Barnet befinder sig i disse år i en afgørende periode med hensyn til hjernens udvikling. Hjernekapaciteten, der siden fødslen er vokset eksplosivt, opnår i denne udviklingsperiode sit højdepunkt. Hverken før eller siden i den livslange udvikling er der en tilsvarende parathed til udvikling, forandring og specialisering, og barnets

forudsætninger for at være fagligt og socialt kompetent gennemgår på dette alderstrin en rivende udvikling.

Den erkendelsesmæssige udvikling spiller en stor rolle for udviklingen af barnets sociale færdigheder. I 5-6 års alderen gennemgår barnets evne til at reflektere en kvalitativ forandring. Barnet evner på dette tidspunkt i stigende grad at frigøre sig fra det konkrete og bliver hermed i stand til at reflektere over sin egen og andres rolle i tidligere hændelser.

Det bevirker, at barnet kan gøre sig forestillinger om, hvad der kunne være sket, hvis nogen havde handlet anderledes – "Hvad nu hvis ....?" – og barnet bliver hermed i stand til at være stadig mere bevidst om sine handlinger og deres konsekvenser.

Barnets bevidsthed om egen identitet bliver således udgangspunkt for dets personligheds- og følelsesmæssige udvikling. Dets selvopfattelse udvikles og stabiliseres i skolens nye fællesskab. Ved at spejle sig i andre opnår barnet på den ene side indsigt i, at andre er anderledes, end det selv er, på den anden side oplever det sig selv set med andres øjne. Denne indsigt er med til at danne og udvikle barnets forståelse for omgivelserne, for sig selv og for egne handlinger i det sociale fællesskab.

Den udviklingsmæssige status i 5-6års alderen kan således beskrives som et komplekst samspil mellem hjerneprocesser, personligheds-mæssige forhold, kognitive, sociale og emotionelle funktioner. Dette samspil er i sig selv en væsentlig faktor i udviklingen, som næres i samspillet mellem barnet og dets omgivelser. Det indebærer, at de daglige samværsformer har betydning for, at barnet lærer og udvikler sig. Det indebærer også, at samværet med andre kan medvirke til at kompensere for en mangelfuld udvikling hos det enkelte barn.

Overgange

Undervisningen i børnehaveklassen skal skabe sammenhæng i overgangen fra hjem og dagtilbud til skolen, herunder SFO/fritidsordninger, og i overgangen fra børnehaveklasse til 1. klasse.

Et konkret udgangspunkt for institutionernes samarbejde i og omkring skolestarten kan være, at personalet i de involverede institutioner drøfter grundlaget for arbejdet i skole og dagtilbud, som det kommer til udtryk i dagtilbudslovens § 7, der beskriver formålet for dagtilbud for børn indtil skolestart og folkeskolelovens formålsparagraf, der er grundlaget for arbejdet i skole og SFO.

Begge lovsæt beskriver en række værdier, som er umiddelbart sammenlignelige. Dertil kommer, at temaerne i pædagogiske læreplaner i dagtilbud for børn indtil skolestart jf. dagtilbudslovens § 8, stk. 2, og undervisningsmaerne i børnehaveklassen indholdsmæssigt ligger tæt

Temaer i børnehavens pædagogiske læreplaner	Børnehaveklassens obligatoriske temaer	Den første fagopdelte undervisning		
Sproglig udvikling	Sprog og udtryksformer	Dansk	Sam- vær og sam- arbej- de	So- ciale fær- dig- he- der
		Kristendomskundskab		
Naturen og naturfænomener	Natur og naturfaglige fænomener	Natur/teknik		
		Matematik		
Kulturelle udtryksformer	Det praktiske musiske	Billedkunst		
		Musik		
Krop og bevægelse	Bevægelse og motorik	Idræt		
Alsidig personlig udvikling	Samvær og samarbejde			
Sociale kompetencer	Sociale færdigheder			

op ad hinanden. Det giver mulighed for at skabe sammenhæng i tilbuddene, og på den baggrund er det vigtigt at få drøftet, hvordan børnehaven på sin side kan forberede børnene til mødet med skolen samtidig med, at det er lige så vigtigt at have opmærksomhed på, hvordan børnehaveklassen kan arbejde videre med det, børnene har lært i børnehaven. Derfor vil det være en god støtte i samarbejdet, hvis parterne drøfter de formelle rammer og sammen udvikler mål og handlingsplaner på tværs af institutionerne.

Samarbejde om overgange

Det vil have betydning, at lærere, pædagoger og børnehavestyrere organiserer samarbejdet, så faggrupperne hver især, i fællesskab og sammen med forældrene agerer målrettet i forhold til barnets overgange fra børnehave til børnehaveklasse, fritidsordning og de efterfølgende klassetrin. I forbindelse med barnets overgang fra den ene institution til den næste skal der tages konkret stilling til spørgsmål som:

- Hvad skal børnehavens pædagoger gøre?
- Hvad skal børnehaveklasselederen gøre?
- Hvad skal forældrene gøre?
- Hvad skal fritidsordningens pædagoger gøre?
- Hvad skal lærerne gøre?

Formålet med samarbejdet er, at de voksne som støttepersoner med hver deres udgangspunkt kan hjælpe børnene med at skabe forbindelse mellem de forventninger, der er til dem som hhv. barn i en familie, som børnehavebarn og som skoleelev.

Læring er i et vist omfang forbundet med den konkrete sammenhæng, den udvikles i. Det betyder, at det, børnene har lært i børnehaven, er bundet til bestemte situationer og det praksisfællesskab, der er i børne-

haven. Barnet vil derfor skulle støttes i at bringe sin læring fra børnehaven med ind i børnehaveklassen. Det er vigtigt, at overgangen tilrettelægges, så barnet oplever, at de erfaringer, oplevelser, lege, viden og færdigheder, det har med sig fra børnehaven og familien, bliver anerkendt som værende vigtige og betydningsfulde i skolen.

De krav og forventninger, som skolen møder barnet med, kan være meget forskellige. Bliver barnet fortrinsvis målt på sine evner til at tilpasse sig skolemiljøet frem for at blive anerkendt for det, det allerede kan og ved, kan barnet føle sig underkendt og miste troen på, at det kan leve op til skolens krav og forventninger. Hvorvidt barnet får mulighed for at opleve sig selv som en kompetent elev i skolen, beror i høj grad på, om det får mulighed for at opfatte sig selv som lærende individ, og om det tør tro på sine egne evner med tillid til, at det kan klare sig i skolemiljøet.

Samarbejde på ledelsesniveau

I mange kommuner er der skabt et fælles grundlag for arbejdet med børn i dagtilbud og skole. Flere steder er der udviklet et samarbejde imellem ledere fra en skole med tilhørende SFO og de institutioner, der ligger i skoledistriktet. Her drøftes og planlægges arbejdet med at skabe sammenhæng i det pædagogiske arbejde på tværs af dagtilbud og skole/fritidsordning. Det kan fx være i forhold til

- forældremøder om skolestart - indhold og deltagere fra børnehave/fritidsordning/skole
- forældresamtaler i børnehaven i forbindelse med skolestart
- retningslinjer for videregivelse af oplysninger om barnet fra børnehave til SFO/skole - fx via samtaleskemaer

- fælles mødevirksomhed for pædagogiske medarbejdere i børnehave/skole/fritidsordning
- gensidige besøg i hinandens institutioner
- udveksling og drøftelse af års- og udviklingsplaner.

Samarbejde på medarbejderniveau

Samarbejde mellem pædagoger på tværs af dagtilbud, skole og fritidsordning handler både om et gensidigt kendskab til personer og pædagogik og om indsigt i de børn og det liv, der udfolder sig i de respektive institutioner. Det vil være hensigtsmæssigt, at personalet i institutionerne udveksler pædagogiske planer og deler deres iagttagelser af, hvordan børnene indgår i samvær med andre, herunder deres deltagelse i og bidrag til fællesskabet. På samme måde drøftes, hvordan frie og bundne aktiviteter organiseres i leg og undervisning.

Når egen pædagogik og praksis skal udvikles og give mening, fordrer det også udvikling af forbindelsen til "næste led" og "afgivende led". Samarbejdet kan fx foregå ved

- fælles møder et par gange årligt med pædagogiske temaer
- besøgsordninger, hvor børnehaveklasselederen og SFO-pædagogen deltager i børnehavens aktiviteter i forårsperioden
- at en pædagog fra børnehaven deltager i fritidsordningens aktiviteter lige efter, at børnene er begyndt i fritidsordning og børnehaveklasse
- at en pædagog fra børnehaven er med i børnehaveklassen i løbet af efterårsperioden og evt. vice versa forud for børnenes skolestart
- at medarbejdere fra børnehaver, børnehaveklasse og fritidsordning udveksler iagttagelser og viden om de enkelte børn
- opbygning af traditioner for fælles samvær med børnene.

Overdragelse af information/udveksling af oplysninger

Det er væsentligt at få afklaret, hvilken viden og information om børnene der er nødvendig som grundlag for tilrettelæggelse af det pædagogiske arbejde i de respektive institutioner. Det skal ligeledes afklares, hvordan – herunder i hvilket omfang og i hvilken form – formidlingen af disse oplysninger skal finde sted i institutionerne imellem.

I den forbindelse skal det tages med i overvejelserne, at der efter regler om tavshedspligt i forvaltningsloven og i persondataloven gælder nogle regler for udveksling af fortrolige oplysninger om børnene mellem skole og dagtilbud (børnehaver og fritidshjem). Efter disse bestemmelser beror det i hvert enkelt tilfælde på en konkret vurdering af, hvorvidt videregivelsen er berettiget. Man

skelner her mellem personlige oplysninger og rent private oplysninger. Personlige oplysninger kan videregives, hvis de pågældende oplysninger vil være af væsentlig betydning for skolens virksomhed, herunder når det drejer sig om en beslutning, som skal træffes af en medarbejder eller skolens leder.

Drejer det sig om oplysninger om enkeltpersoners rent private forhold er det dog en betingelse, at videregivelse sker for at varetage interesser, der klart overstiger hensynet til de interesser, som hemmeligholdelsen tjener, herunder hensynet til den person, som oplysningerne angår. Herudover er det kun muligt at videregive rent private oplysninger, hvis der foreligger et skriftligt samtykke fra forældrene. Det gælder, hvad enten oplysningerne formidles mundtligt eller skriftligt.

Et barns forudsætninger og kompetencer inden for eksempelvis de pædagogiske læreplaners obligatoriske temaer hører til personlige oplysninger, som kan videregives uden forældresamtykke. Også almindeligt fortrolige oplysninger om et barns personlige, herunder familiemæssige forhold kan videregives fra børnehave til skole uden forældresamtykke i det omfang, det vurderes, at oplysningerne er nødvendige for, at skolen på tilfredsstillende vis kan løse sin opgave i forhold til barnet. Det gælder ligeledes oplysninger om specialpædagogisk bistand og lign.

En række dagtilbud har som almindelig praksis, at der til brug for tværinstitutionelle møder i forbindelse med børnenes overgang fra børnehave til skole under alle omstændigheder indhentes en skriftlig erklæring fra børnenes forældre til brug for det tværinstitutionelle samarbejde om barnets overgang til skolen. Det er i den forbindelse vigtigt, at det understreges for forældrene, at forældresamtykke ikke er nødvendig for, at et barns personlige forhold kan drøftes, og at oplysninger om barnet kan videregives, hvis det vurderes, at oplysningerne har væsentlig betydning for skolens arbejde. Det er under alle omstændigheder vigtigt at sikre åbenhed og gennemsigtighed vedrørende udveksling af oplysninger. Herved vil forældrenes eventuelle beslutning om at afgive supplerende oplysninger kunne træffes på et pålideligt grundlag om, hvorfor der er behov for udveksling af oplysninger.

I de tilfælde, hvor et dagtilbud vurderer, at det vil være hensigtsmæssigt at videregive oplysninger om en families rent private forhold, eller skolen efterspørger sådanne oplysninger, vil det kunne være nødvendigt at indhente forældrenes skriftlige samtykke, før videregivelse af oplysningerne kan finde sted. Foruden kravet om skriftlighed, er det vigtigt, at samtykkeerklæringen er dækkende for de oplysninger, der vil blive videregivet.

Det kan fx være om

- religiøse forhold, fx at forældrene er Jehovas Vidner
- helbredsforhold og misbrug af nydelsesmidler

- forældres seksuelle forhold, fx at moderen lever i et lesbisk parforhold
- strafbare forhold, fx at faderen har fået en fængselsdom.

I forbindelse med et tværinstitutionelt samarbejde om problematiske forhold må forældre og barn i videst muligt omfang gennem dialog og samarbejde inddrages i afdækning og løsning af problemerne.

Mere information om udveksling af fortrolige oplysninger i forebyggende tværfagligt samarbejde om børn og unge kan fås i Socialministeriets pjece fra 2005: *Hvad må du sige*. Pjecen kan downloades på følgende web-adresse

<http://www.vfm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/178/hvad%20om%C3%A5%20du%20sige.pdf>

Samarbejde på børneniveau

I hjem og dagtilbud tales der meget om skolen og de nye krav, barnet skal leve op til, når det begynder i skolen. For at støtte barnet i overgangen fra en institution til en anden kan personalet i dagtilbud, fritidsordning, børnehaveklasse og 1. klasse etablere fælles aktiviteter i løbet af foråret og fortsætte samarbejdet i løbet af efteråret. Aktiviteterne kan fx være, at børnene

- lærer de samme lege og leger dem på en fælles legedag
- sammen hører eventyr og laver billeder og laver en fælles udstilling
- samles og synger sammen
- kommer på besøg i skole og fritidsordning
- samler tegninger, produkter, tekster m.m., der har særlig værdi, og bringer dem med over i skolen og fritidsordningen.

Ved sådanne aktiviteter kan børnene blive bekendt med de nye omgivelser og de nye voksne og samtidig bevare relationerne til den institution og de voksne, de netop har forladt.

Det er væsentligt, at de forskellige personalegrupper får afklaret, hvilke opgaver, funktioner og roller, de hver især skal have i samarbejdet, så de kan få glæde og udbytte af hinandens kompetencer. Alle fagligheder må i spil, fordi børnehaveklasseåret bygger bro til den fagopdelte undervisning på de efterfølgende klassetrin.

Samarbejdet bidrager til at se barnet i en større sammenhæng, både når det drejer sig barnets første år i skole og fritidsordning, og når det drejer sig om barnets hele dag med undervisning og fritid. Medarbejderne har et fælles ansvar for børnenes udvikling, læring og trivsel, ikke mindst når det drejer sig om at udvikle sammenhæng og progression i det pædagogiske arbejde i børnehaveklassen, fritidsordning og 1. klasse. Dette betyder ikke, at aktiviteterne skal være ens – tværtimod handler det om “at bygge oven på”.

Til yderligere inspiration for samarbejdet om børnenes overgang fra hjem og dagtilbud til skolen henvises til materialet *På vej i skole*, der kan downloades fra hhv. Undervisningsministeriets og Velfærdsministeriets hjemmeside. På www.uvm.dk er materialet tilgængeligt fra følgende netadresse: <http://www.uvm.dk/Uddannelse/Folkeskolen/Om%20folkeskolen/Skolestart.aspx>

Skole-hjem-samarbejde

I børnehaveklassen lægges grunden til et godt skole-hjem-samarbejde. Et ligeværdigt og konstruktivt samarbejde har som en vigtig forudsætning, at forældrene får indsigt i og forståelse for skolens arbejde, og at skolen er lydhør over for forældrenes oplevelse af barnets behov. Gennem samarbejdet om skolens indhold og arbejdsformer kan forældrene få et konkret, realistisk og positivt billede af, hvad det vil sige at være elev og at gå i skole. Forældrene skal have indblik i

- hvordan deres eget barn lærer
- hvordan de bedst kan støtte deres barn i at lære

- hvilke forventninger forældrene kan have til skolen
- hvad skolen forventer af forældrene i samarbejdet
- hvordan børnehaveklasselederen arbejder sammen med børnene
- hvorfor undervisningen organiseres i forskellige arbejds- og samarbejdsformer.

Forældremøder

På klasseniveau – dvs. ved forældremøderne – mødes forældre og børnehaveklasseleder om konkrete opgaver i klassen. Her etableres det tidlige samarbejde om at støtte børnenes udvikling og læring i klassens fællesskab og samarbejdet forældrene imellem.

Forældremøderne skal gerne tilrettelægges med et indhold, der er så vedkommende, at forældrene på trods af en travl hverdag føler, at de må komme. På mødet kan forældrene få indblik i, hvad der fagligt og socialt sker i klassen, og skolen kan få kendskab til forældrenes holdninger i forbindelse med børns udvikling og opdragelse. Børnehaveklasselederen kan gøre rede for hvilke værdier, der lægges vægt på, og hun kan formidle viden og erfaringer med hensyn til undervisning og opdragelse. Endvidere kan hun forklare hvilken betydning, der ligger bag folkeskolelovens formålsbestemmelse, og hvordan de obligatoriske temaers trinmål og indholdsbeskrivelser har betydning for undervisningen i børnehaveklassen. Forældrene skal også orienteres om, hvordan der på skolen arbejdes med elevernes alsidige udvikling.

Børnehaveklasselederen har stor viden om børns generelle udvikling og om undervisning og læring. Forældrene har på deres side et indgående kendskab til deres eget barns reaktionsmønstre og behov. Når disse kræfter forenes i en ligeværdig dialog, er der de bedste muligheder for, at samarbejdet udvikler sig i gensidig respekt til gavn for det enkelte barn og for børnegruppen.

Klasseforældreråd

På det første møde kan forældrene vælge et klasseforældreråd, som på forskellig måde støtter samarbejdet mellem skolen og hjemmene. Det kan være en stor gevinst for dette samarbejde, at klasseforældrerådet fx er med til at

- planlægge, gennemføre og efterbehandle sociale arrangementer
- modtage nye forældre
- være kontaktpunkt til skolebestyrelsen
- løse opgaver i forbindelse med møder og arrangementer i klassen
- tage referat af forældremøderne til støtte for den fælles hukommelse
- hjælpe med det praktiske ved møderne, herunder skrive indbydelser, være ordfører, lave kaffe/te, dække bord o.a.

Det er en god inspiration for børnehaveklasselederen, når klasseforældrerådet er med til at planlægge, gennemføre og efterbehandle forældremøder og tema- og debataftener, bl.a. når dagsordenen til et forældremøde skal udformes. Det er i den forbindelse vigtigt, at klasseforældrerådet holder sig orienteret om, hvad der rører sig i forældregruppen, og hvilke emner forældrene gerne vil debattere.

Løbende information til forældrene

De fleste forældre ønsker at blive løbende informeret om det, der sker i skolen. Ugebrev, månedsbrev o.a. er ofte en stor del af samarbejdet mellem skole og hjem. Uformelle kontakter via telefon, e-mail og korte samtaler, når barnet følges i skole, er også en del af samarbejdet. I mange børnehaveklasser indledes dagen med, at børnene går i gang med rolige aktiviteter, som de selv organiserer. Det giver en god start for børnene, og det giver mulighed for at imødekomme forældrenes behov for at veksle ord med børnehaveklassens voksne, inden den fælles undervisning begynder.

Det er blevet almindeligt, at en stor del af det daglige skole-hjem-samarbejde formidles via skolens intranet med en særlig forældredel, hvor hver klasse har sin egen side. Her kan forældresamarbejdet knyttes endnu tættere til barnets skolehverdag. Ud over generelle informationer fra skolen kan børnehaveklasselederen lægge dokumenter, fx ugebrev, og andre informationer vedrørende den enkelte klasse på siden. Der kan også være indkaldelser og tilmeldinger til forældremøder, samtaler eller andre arrangementer. En elektronisk opslagstavle med korte meddelelser fra skole til hjem er med til at erstatte eller supplere de mange papirer, børnene får i taskerne.

Der kan desuden orienteres om arbejdet i klassen ved hjælp af uge- og årsplaner, ligesom der kan ligge en dagbog fx i form af billeder og tegninger fra børnenes hverdag. Derudover kan klassen lave sin egen scrapbog eller fotoalbum.

Til dialogen mellem skole og hjem har intranettet et beskedsystem, som ud over at være en elektronisk kontaktbog, også giver forældrene mulighed for at kommunikere indbyrdes, såvel i klassen som med skolens andre forældre samt med skolebestyrelsen. I et debatforum har forældrene mulighed for at udveksle ideer og synspunkter, stille spørgsmål, efterlyse effekter eller lave aftaler om fødselsdage og lign. Forældrene har via intranettet også mulighed for at få lister med børnenes fødselsdage, telefonnumre, adresser og e-mail-adresser for både børn og forældre. Det er i den forbindelse vigtigt at sørge for, at skolens intranet alene formidler oplysninger om børn og forældre, som forældrene til det enkelte barn er indforstået med.

De hjem, der ikke har internetadgang, skal have mulighed for at få informationerne i papirbåret version.

Skole-hjem-samarbejde om det enkelte barn

Der afholdes regelmæssigt samtaler om det enkelte barns læring og trivsel i skolen. Børnehaveklasselederen tager som regel initiativet, men også forældrene kan anmode om en samtale, hvis de vurderer, at de har behov for det. Den typiske forældresamtale angår barnets skolesituation, herunder udbyttet af undervisningen. Skolebestyrelsen på den enkelte skole fastlægger principperne for samarbejdet mellem skolen og hjemmene.

Det er en god ide, at både børnehaveklasselederen og forældrene har mulighed for at forberede sig forud for en samtale, fx ved at forældrene i god tid i forvejen får udleveret en plan for samtalen. Inden mødet kan de formulere en række punkter, de selv ønsker at få drøftet. Når børnehaveklasselederen forbereder skole-hjem-samtalen kan følgende spørgsmål overvejes:

- Hvad er vigtigst at drøfte under skole-hjem samtalen?
- Hvordan kan børnehaveklasselederen skabe forståelse for egne synspunkter?
- Hvilke handleplaner vil skolen anbefale? – Hvad vil forældrene foretrække? – og hvad med barnet selv?
- Hvordan forholder børnehaveklasselederen sig, hvis der er forskel på skolens og forældrenes syn på barnet og på de fremlagte handleplaner?

Skole-hjem-samtalen skal både føre frem til en fælles forståelse af barnets skolegang og til en afklaring af, hvordan skole og hjem bedst kan støtte barnets fortsatte udvikling og læring.

Skolens samarbejde med forældre til et tosproget barn, skal have en særlig opmærksomhed. I børnehaveklassen vil det være naturligt, at samarbejdet etableres i forbindelse med overgangen fra børnehave til skole. Pædagoger, børnehaveklasseleder og barnets forældre drøfter væsentlige spørgsmål i forhold til overgangen fra børnehave til skole, herunder hvorledes forældrene kan bidrage til sprogudviklingen blandt andet ved at tale meget med deres børn om mange ting på det sprog forældrene taler bedst. Det er vigtigt at få afdækket, hvorvidt barnet har modtaget obligatorisk sprogstimulering i eller uden for dagtilbud fra 3 års alderen. Ved optagelse i skolen træffes beslutning om, hvorvidt det tosprogede barn skal henvises til særlig undervisning i dansk som andetsprog. Det skal overvejes, om det vil være hensigtsmæssigt at have tolk med til de første samtaler.

På nogle skoler er der tradition for, at eleverne deltager i skole-hjem samtaler. Ikke mindst i børnehaveklassen kræver det særlig forberedelse af samtalerne. Børnene skal opleve samtalen som god, og det betyder, at de voksne må være opmærksomme på at inddrage barnet i samtalen.

Hvis klassen arbejder med portfolio, og det enkelte barn på den måde løbende samler særligt udvalgte produkter, kan portfolioen danne et naturligt udgangspunkt for en

samtale med barnet. Når barnet selv præsenterer sit portfoliomateriale, bliver dette et naturligt udgangspunkt for skole-hjem samtalen. Om *elevplaner* i skole-hjem-samarbejdet se s. 46.

Den pædagogiske opgave

I de bestemmelser, der gælder for børnehaven, børnehaveklassen og den fagopdelte undervisnings første forløb, er legen nævnt som et centralt omdrejningspunkt for aktiviteterne. Af dagtilbudslovens § 7 fremgår det, at børn i dagtilbud indtil skolestart skal "lege og lære". Af folkeskolelovens § 11 fremgår det, at undervisningen i børnehaveklassen skal gives i form af "leg og andre udviklende aktiviteter". I de vejledende læseplaner for første forløb i fagene dansk og matematik inddrages leg som en arbejdsform, hvorigennem børnene skal tilegne sig målrettede, faglige færdigheder. Det er med andre ord en fælles pædagogisk opgave for både dagtilbud og skole at tilrettelægge dele af børnenes leg med henblik på, at børnene lærer sig noget bestemt, når de leger.

Leg

Fortolkningen af leg spænder lige fra, at leg er en aktivitet, som udelukkende defineres og udvikles af børnene selv – voksne har i denne sammenhæng ikke nogen legitim adgang til børnenes leg – over en forståelse, der anerkender, at leg kan udvikles i et samarbejde mellem børn og voksne, til at forstå leg som en aktivitet, hvor legen på alle måder kan være styret af en voksen, og hvor den voksne sidder inde med de rigtige svar på alle spørgsmål.

I forhold til samarbejdet mellem børnehave, fritidsordning, børnehaveklasse og de efterfølgende klassetrin, er det hensigtsmæssigt at opbygge en fælles, differentieret forståelse af leg, der både omfatter legens organisering og dens læringspotentialer.

For børnene i og omkring skolestarten har legen mange udtryk, der på forskellig måde kan inddrages i det pædagogiske arbejde:

Børnedefineret leg

En aktivitet, hvor børnene selv forhandler og udvikler legen. Her foregår legen på børnenes egne betingelser. Den børnedefinerede leg vil for de 5-6årige ofte være en rolleleg, hvorigennem børnene afprøver forskellige roller og temaer.

Voksndefineret leg

Kompetente voksne definerer både ramme og tema for legen og indgår med støttende initiativer i forløbet. Legen bliver en aktivitet, hvor børnene udfylder den ramme, den voksne har defineret, og den voksne kan støtte legens udvikling igennem bevidste, pædagogiske handlinger.

Undervisningsleg

I denne form leger børnene fx "Skibet er ladet med..." for at øve sig i alfabetets bogstaver og lyde. De leger "regnehistorier" for at øve sig talrækken og simple regneopstillinger, og de spiller spil for at øve sig i forskellige beregningsstrategier.

Legens læringspotentialer

Igennem oplevelser med leg får børnene mulighed for at afprøve en række vigtige, følelsesmæssige livstemaer, der har betydning for deres sociale udvikling:

- Børnene får mulighed for at afprøve forskellige handlinger og følelser, og de øver sig i at indgå i gensidige forpligtelser.
- Børnene tilegner sig en øget forståelse af forskellige sammenhænge, fx at kammeraterne repræsenterer forskellige holdninger og meninger, og at der er noget, der kan lade sig gøre og noget, der ikke kan lade sig gøre – noget, man kan opnå, og noget, der er uopnåeligt.
- Legen er en slags øvelse til at erkende verden og et rum, hvor børnene kan øve sig i spilleregler, som er nødvendige for at kunne udfolde sig og indordne sig socialt sammen med andre mennesker.

Igennem forskellige former for leg tilegner børnene sig erfaringer og færdigheder, som har betydning for deres forståelse af den verden, de lever i:

- De lærer forskellige kommunikationsformer, som er væsentlige forudsætninger for at kunne deltage i leg.
- De lærer at forhandle med det formål at strukturere og skabe orden, men også for at få lov til at bestemme: "Hvem er med, og hvilken rolle spiller de, der er med?" Legen bliver et spil, hvor man øver sig i "at være med" – og at udvikle regler for "at være med". Men det handler også om at få erfaringer med "at være med" eller "at være udenfor".
- De øver sig i at finde de legemuligheder, som kan bruges i de eksisterende omgivelser og udvikle dem i forhold til den leg, der leges. Det sker fx, når den samme kasse er en hemmelig hule, et hundehus, det hus, de bor i, eller den lastbil, de kører i.
- De forsøger at forbinde deres personlige viden og erfaringer med det, der sker i børnehaveklassen.

Leg kan her betragtes som en aktiv fortælling, hvor børnene selv definerer indholdet og påvirker forløbet igennem aktiviteter, som giver en mangfoldighed af fortolkninger og åbner en verden af muligheder. De forskellige legeforståelser handler alle om, at børnene får gennemarbejdet og afprøvet de kulturelle og sociale samspil, som de forstår mere eller mindre af, men som de kommer til forstå bedre ved at lege sig igennem dem.

Uanset om legen tilrettelægges som en børne-defineret leg, en voksenedefineret leg eller en undervisningsleg, har det stor betydning, hvilke rammer pædagoger, børnehaveklasseledere, forældre og lærere giver legen, og hvilken betydning de tillægger legen som en tilgang til børnenes udvikling og læring.

Undervisning

I børnehaveklassen må undervisningsformerne på én og samme tid leve op til legens lystbetonede udgangspunkt og de rammer, der er udstukket for børnehaveklassens aktiviteter. Når leg knyttes sammen med undervisning, må det være i nogle undervisningsmønstre, der i højere grad end andre lægger op til legende undervisningsformer.

I mange børnehaver arbejdes der med rammesatte lege, hvor pædagogen definerer legens tema/indhold og organisering. Inden for denne tydelige ramme har børnene mulighed for at definere og påvirke forløbets form og indhold. Det sker fx i forløb, hvor den udstukne ramme er, at der skal laves en forårsfest for børn og forældre. Den skal organiseres som et marked med mange forskellige tilbud og aktiviteter. Her kan børnene være med til at udfylde rammen ved at komme med forslag til, hvordan markedet skal opbygges, hvordan det skal se ud, hvilke boder der skal være, hvad der skal være i de enkelte boder osv. I princippet ligner denne aktivitet til forveksling den undervisning, hvor det er børnehaveklasselederen, der sætter rammen. Det kunne for så vidt være den samme ramme med de samme udfordringer, som børnene har erfaret i børnehaven.

Perspektiveres det samme tema til den første fagopdelte undervisning, kan børnene overføre deres viden og erfaringer fra både børnehaven og børnehaveklassen til undervisningen i 1. og 2. klasse. De har fået indsigt i – og færdigheder med – denne arbejdsform, som de nu kan drage nytte af. Der er skabt en forbindelse mellem arbejdet i de forskellige institutioner. Progressionen i disse forløb giver børnene mulighed for at udvikle færdigheder i at indgå i planlægning af egne og fælles aktiviteter. De får mulighed for at tilegne sig en række færdigheder, som kan overføres fra børnehaven til børnehaveklassen og videre til undervisningen på de efterfølgende klassetrin.

Skal undervisning ligesom leg bygge på legens lyst- og frivillighedsprincipper, må den organiseres, så det er muligt for børnene at have indflydelse på undervisningens form og indhold. De skal også kunne se en mening med arbejdet og kunne vælge ud fra personlige interesser. For at det kan lade sig gøre, må forløbet opdeles og systematiseres, så det inddrager børnene i undervisningens planlægning, gennemførelse og evaluering.

Læring

Sammenholdes leg og undervisning, som det er beskrevet her, er der stort sammenfald i den måde, aktiviteterne organiseres på. Det kan være svært at se forskel på den rammesatte leg i børnehaven, hvor børnene fx leger cirkus, og undervisningen i de yngste klasser, hvor der arbejdes med temaet cirkus. Den rammesatte leg i børnehaven ligner i sin form den legende undervisning i skolen. Begge aktivitetsformers forudsætninger er netop rammen, hvor pædagoger og børnehaveklasseledere har en legitim adgang til at inspirere og støtte børnenes gøremål og sikre, at læreprocessen er i bevægelse.

Både i børnehave og skole er det de voksne, der sætter rammen, og det er børnene, der udfylder den. De voksnes vigtigste opgave i forhold til børnenes aktiviteter er at være den støttestruktur, der sikrer, at læring kan finde sted inden for aktivitetens ramme, så målene nås.

Leg i et undervisnings- og læringsperspektiv

Legen er en aktivitet, der giver børnene mulighed for læring, ligesom undervisning er en aktivitet, der giver mulighed for læring. I denne fortolkning er det vanskeligt at tale om leg, som noget der primært finder sted i børnehaven eller i fritiden. Samtidig kan det være svært at tale om undervisning som en aktivitet, der primært er forbundet med skolen. Når der er særlig opmærksomhed på legens læringspotentiale, er det nødvendigt, at de voksne påtager sig et ansvar for, at legen ikke "kører fast" i bestemte skemaer, der ikke bringer nye overvejelser og nye refleksioner i spil. Det er også afgørende, at børnehaveklasselederen er opmærksom på at inspirere legen på en indfølelse og anerkendende måde, så hun ikke overtager eller ødelægger legen.

I både leg og undervisning lægges der vægt på, at de professionelle voksne forholder sig aktivt til, hvad børn leger, og hvad de lærer, når de leger. I forhold til et læringsbegreb, der lægger vægt på, at alle mennesker har behov for at blive udfordret med situationer, de ikke umiddelbart magter her og nu, repræsenterer både leg og undervisning organisationsformer, hvor de voksne rammesætter aktiviteten, men giver plads til, at børnene inddrages i arbejdet med at definere rammens handling og forløb. De er med til at udvikle ideer til forløbets tematiske indhold, aktiviteter, handling og arbejdsformer. Igennem konkrete eksperimenter og refleksioner får børnene ny indsigt og nye erkendelser i forhold til legens tema, men det er et professionelt ansvar at sikre refleksionen undervejs og at provokere og inspirere processer, som bringer legen og refleksionen videre.

Planlægning af undervisning

Det kan ikke forudsættes, at børnene er bekendt med skolens forskellige organisations- og arbejdsformer, når de begynder i børnehaveklassen. Det er noget, de skal lære. De skal fx lære at håndtere skolens forskellige

undervisnings- og legetilbud. Børnehaveklasselederen må gøre sig klart, hvilke forudsætninger det enkelte barn har for at indgå i skolens forskellige måder at arbejde og samarbejde på. Hvilke forudsætninger har barnet fx for at modtage en kollektiv besked og handle derefter? Det kan meget vel være, at det først skal lære at fokusere sin opmærksomhed, at det skal erfare, at den kollektive besked er vedkommende. Det kan også være, at børnehaveklasselederen skal være opmærksom på at differentiere sit budskab, så alle børn kan forstå, hvad der bliver sagt. Det er altså ikke nok at forvente, at børnene hører efter, når der bliver talt til dem i klassen. Det er nok så vigtigt at finde ud af, hvad der kræves for, at de bliver i stand til at høre efter og forstå, når der bliver talt til dem.

At lære nye arbejdsformer

Aktiviteterne skal tilrettelægges, så børnene igennem konkrete erfaringer lærer, hvilke forventninger der er til dem. Det kan være hensigtsmæssigt at sætte fokus på, hvordan børnene lærer at vælge sig ind på et bestemt værksted. Er der specielle regler, der gør sig gældende? Er der forventninger til arbejdets gennemførelse og til oprydning i værkstedet, som børnene skal kende? På samme måde er det en selvstændig proces at lære børnene at opstille mål og at deltage aktivt i udvikling af nye ideer til et undervisningsforløb. Det tager tid at lære, og derfor er det en god idé at lade dette arbejde være et mål i sig selv.

Arbejdet indledes med en snak om, hvad børnene kunne tænke sig at gøre, hvis alt var muligt. De snakker, fantaserer og griner, og der går et stykke tid, inden de hver især har valgt. Herefter skal de tegne en tegning og evt. skrive om det med deres egen skrift. Tegningerne hænges op, og en efter en fortæller de om deres mål. "Jeg vil gerne blive god til at skyde mål i fodbold", "Jeg vil gerne lære at læse", "Jeg vil gerne kunne flyve" osv.

Klassen taler om, at de her har opstillet et mål. Det er ikke sikkert, at målet er opnåeligt, men overdrivelse fremmer forståelsen. Børnene er i denne omgang fri for at blive taget til indtægt for, om de nu har indfriet deres mål. Det er ikke det, der er fokus på nu. Det drejer sig udelukkende om, at børnene får en forståelse af, hvad det vil sige at opstille mål.

Åbne og lukkede opgaver

Der skal arbejdes ud fra en grundlæggende respekt for, at børn forstår og opfatter på mange forskellige måder, og at deres viden bl.a. er knyttet til deres personlige erfaringer, forestillinger, oplevelser, følelser og erindringer. Derfor skal aktiviteterne organiseres, så de rummer mange forskellige udfordringer. Opgaver kan tilrettelægges, så de åbner og udfordrer børnenes fantasi og giver mulighed for, at de kan arbejde med forskelligt indhold og forskellige arbejdsformer. Hensigten er, at

alle børnene på trods af faglige og færdighedsmæssige forskelle med succes skal kunne fordybe sig i de samme opgaver. Opgaverne må dog ikke blive så åbne, at det bliver umuligt for børnene at forholde sig til dem.

Åbne opgaver er opgaver, hvor der fx på forhånd er angivet et produkt og nogle få tydelige rammer, der stiller krav og udfordrer barnet.

Lav et akvarium

Med en kombination af tegninger og tekst viser instruktionen en række materialer, der kan anvendes: En kasse fra kopipapir, maling, tyl, tyndt plastik, cellofan, silkepapir, sten og garn. Billeder af forskellige fisk og akvarier er hængt op på væggen, så de kan inspirere børnene. De materialer, der er angivet på instruktionen, er placeret ved værkstedet.

Inden for denne ramme er der mulighed for, at børnene kan vælge, hvad de vil lave ud fra det, de selv synes er sjovt eller interessant. Der kan opstilles mål, der er forskellige fra barn til barn. Nogle vil tegne, andre vælger at male, og atter andre vælger at lave et tredimensionelt produkt. Ingen produkter bliver ens, og alle børn kan arbejde ud fra deres egne behov og forudsætninger.

Lyst og motivation

Aktiviteterne i børnehaveklassen skal tilrettelægges med henblik på, at børnene får stimuleret og styrket deres lyst til at lære. Det betyder, at undervisningen på en gang skal forekomme vedkommende og interessant for børnene. Det kan ikke umiddelbart forventes, at de har lyst til at gå i gang med opgaver, som børnehaveklasselederen tager beslutning om og definerer på deres vegne. Det er ikke ensbetydende med, at børnehaveklasselederen ikke kan have noget på hjerte eller have noget, hun gerne vil dele med børnene, fordi hun mener, det er vigtigt for dem. Det er imidlertid en væsentlig del af det pædagogiske arbejde, at aktiviteterne tilrettelægges, så børnene kan se en idé med det, de skal lave, at de har lyst til og er nysgerrige efter at få noget mere at vide om den pågældende aktivitet. Her er det nødvendigt at være opmærksom på, hvornår børnene kan inddrages i definitionen af en opgave, og hvornår det er den voksne, der definerer opgaven.

Når der arbejdes med de voksendefinerede opgaver, er det en tilbagevendende udfordring, at ikke alle børn er lige interesserede i eller motiverede for at engagere sig i de stillede opgaver. Barnets selvværd, dets mod og evne til at gå i gang med de udfordringer, det møder, har betydning for, hvordan det giver sig i kast med de forskellige opgaver. Børnehaveklasselederen må hele tiden opbygge den nødvendige motivation, som kan tilskynde barnet til at påtage sig forskellige udfordringer. I den forbindelse er det nødvendigt at skelne mellem:

Den ydre motivation

Her består motivationen hovedsageligt af belønning eller irettesættelse. Børnene arbejder, fordi børnehaveklasselederen siger det, eller fordi de skal. Aktiviteterne igangsættes og vedligeholdes af lærerens ros og påskønnelse eller irettesættelse. Her er det ikke væsentligt, om eleven umiddelbart har lyst til opgaven eller føler tilfredsstillelse ved udførelsen.

Den indre motivation

Her kan flere af legens karakteristika genkendes. "Det er lysten, der driver værket". I den indre motivation ligger belønningen i selve udførelsen af opgaven. Aktiviteten bæres af interesse, udfordring, spænding eller tilfredsstillelse ved at udføre opgaven. Den indre motivation er afhængig af, om der tages udgangspunkt i et for barnet interessant emne, spørgsmål eller problem. Det er igennem den indre motivation, at børnene selv får lyst og mod til at komme med ideer og forslag til deres eget arbejde, og det er den indre motivation, der er den drivkraft, der igangsætter læreprocesser og bringer dem videre.

Læring sker som en aktiv proces, hvor børnene tilegner sig ny viden og nye færdigheder igennem arbejde med aktiviteter, der opleves som frivillige og lystbetonede. Når børnenes egen motivation driver værket, er det muligt at få indholdet i den fagopdelte undervisning fra 1. klasse til at ske som forlængelse af og videreudvikling af det, børnene kender til fra børnehaven og børnehaveklassen.

Forskellige organisationsformer

Undervisningen kan organiseres på mange forskellige måder og med forskellige mål og hensigter, men i hvert enkelt tilfælde skal det nøje overvejes, hvilke organisations- og arbejdsformer, der bedst kan støtte et bestemt mål.

Arbejde i større og mindre grupper

Mange aktiviteter i børnehaveklassen kan organiseres, så børnene arbejder sammen i større eller mindre grupper. Det gælder fx, når en gruppe børn leger sammen, når nogle "læser" sammen i en bog, konstruerer en togbane eller spiller et spil. Her kan grupperne arbejde side om side i klassen, og børnene kan være optaget af mange forskellige aktiviteter på samme tid.

Undervisningen kan også tilrettelægges, så børnene i kortere perioder arbejder sammen i grupper, der lægger op til forskellige undervisnings- og arbejdsformer. Gruppesammensætningen vil her kunne organiseres, så undervisningen i de enkelte grupper på forskellig måde tilgodeser børnenes forskellige måder at tilegne sig ny viden og nye færdigheder på ved anvendelse af forskellige undervisningsmaterialer og arbejdsformer.

Begge organisationsformer giver børnehaveklasselederen mulighed for at arbejde med en mindre gruppe om en bestemt opgave. Det kan være nogle børn, der skal lære klokken, reglerne i et spil eller binde en sløjfe. Det kan også være en gruppe, der skal have hjælp til at få hold på bestemte bogstaver eller tal.

Se i øvrigt om folkeskolelovens regler om holddannelse på s. 47.

Individuelt arbejde

Det er nødvendigt at overveje, hvordan det individuelle arbejde kan støtte det enkelte barns alsidige udvikling. Det kan fx ske, når undervisningen organiseres i en åben form, hvor børnene får mulighed for at fordybe sig i opgaver, som de selv har haft indflydelse på. Det er her, de kan eksperimentere med at formulere og skrive tekst til et billede, som skal hænges op i klassen, eller lave et boldbræt, der skal bruges i frikvarteret. I denne form kan børnene arbejde ud fra deres egen målsætning, og de kan arbejde med mange forskellige materialer og arbejdsformer på samme tid.

Klasseundervisning

Klasseundervisningen tilgodeser især aktiviteter, hvor alle børn og voksne får fælles oplevelser som oplæsning, fortælling, fælles leg, ture og besøg eller optræden, fremlæggelser og afrunding i klassen. Denne organisationsform har sin styrke i arbejdet med klassens sociale fællesskab. Når klasseundervisningen organiseres i en åben form, hvor børnehaveklasselederen igennem sit nærvær, kropssprog og ordvalg på en gang kan formidle undervisningens indhold og inddrage børnenes fælles og individuelle livserfaringer, får børnene mulighed for at forbinde undervisningen med egne erfaringer. Herved kan de sætte deres allerede indhøstede erfaringer og færdigheder i spil i nye sammenhænge.

Samordnet indskoling

Samordnet indskoling er en mulighed for organisering af undervisningen på tværs af klasser og klassetrin fra børnehaveklasse op til og med 2. klasse, der fremgår af folkeskolelovens § 25, stk. 3. På skoler, der har besluttet samordnet indskoling, kan der for børnehaveklasse og 1. og 2. klasse ske samordning af dele af undervisningen. Mulighed for samordnet indskoling, der blev indført i folkeskoleloven i juni 1985, kan have to dimensioner – samordning af elevernes virke og samordning af de voksnes virke.

I forhold til eleverne kan et samordnet forløb indebære, at der sker hel eller delvis samundervisning af elever på tværs af børnehaveklasse og 1. klasse eller på tværs af børnehaveklasse, 1. og 2. klasse. Udgangspunktet er således, at eleverne er organiseret i aldersopdelte klasser, men at de samundervises i større eller mindre dele af undervisningstiden.

I forhold til de voksnes virke kan et samordnet indskolingsforløb indebære, at børnehaveklasseledere og lærere i samarbejde varetager undervisningsopgaverne for alle de klassetrin, der indgår i forløbet, uanset de almindelige bestemmelser om kvalifikationskrav i lovens §§ 28-29, hvorefter pædagoguddannelsen er en forudsætning for varetagelse af undervisning i børnehaveklasse, og læreruddannelsen er forudsætning for varetagelse af undervisning fra 1. klasse. Efter § 30 varetages undervisningen efter § 25, stk. 3, dvs. ved samordnet indskoling, af personale med uddannelse som nævnt i § 28 eller § 29. Bestemmelsen fortolkes således, at alene børnehaveklasselederen – og ikke pædagoguddannede fra skolefritidsordningerne – kan varetage undervisning på de første klassetrin over børnehaveklassen og kun i et omfang, der svarer til omfanget af den undervisning, der i børnehaveklassen forestås af lærere.

It i børnehaveklassen

De første skridt i forhold til brug af computer har de fleste børn taget, inden de begynder i børnehaveklassen. De har lært at tænde og slukke maskinen og ofte også at finde deres foretrukne programmer, cd-rom'er og web-sites, men i børnehaveklassen skal børnene lære at anvende teknikken målrettet og hensigtsmæssigt i forhold til, at it er et integreret undervisnings- og læringsværktøj i skolens undervisning. I løbet af børnehaveklassen skal børnene lære at finde og åbne programmer fra hard-disken. De skal lære at udføre de mest elementære funktioner som at genkende de digitale ikoner, deres betydning og begreber, bruge mus, tastatur, menuliner og værktøjskasser. De skal have mulighed for at eksperimentere med tekstbehandling, herunder med store og små bogstaver, tal, ord, skriftstørrelser, skrifttyper og farver, og de skal være bekendt med slettetast og mellemrumstast.

Første skoledag bliver alle børn og deres forældre fotograferet med et digitalkamera. Der tages også fotos af forskellige situationer i løbet af dagen. Efter skoletid lægger børnehaveklasselederen alle billederne ind på computeren. De efterfølgende dage laver klassen en "Klassens Bog", med navne, adresser og telefonnumre på klassens børn og forældre. I bogen er der et afsnit om første skoledag, hvor børnene sammen med børnehaveklasselederen formulerer tekster om, hvad der skete.

I begyndelsen af skoleåret bruges disse fotos i forbindelse med valg af aktiviteter. Portrætterne forsynes med et magnetbånd, som hæfter sig på tavlen ud for de valgte aktiviteter. Billeder med navn og fødselsdato pryder fødselsdagskalenderen, og "Velkommen i børnehaveklassen-plakaten" uden på døren viser fotos af de børn, der går i klassen.

Efterhånden inddrages computeren til at renskrive de fælles tekster. Desuden kan børnenes egne tegninger,

historier talt ind på bånd og skrevne tekster i højere og højere grad inddrages i arbejdet. Det kan være, når børnene

- skriver tekster på computeren til deres tegninger og printer dem ud og limer dem på tegningerne
- tegner i et tegneprogram på computeren og får hjælp til at skrive tekster direkte ind i dokumentet
- importerer allerede eksisterende billeder, herunder deres egne digitale fotos, fra maskinen. Billederne omsættes til dias eller transparenter som illustration til deres producerede lydband og fortællinger
- udfører eksperimenter og registrerer deres observationer
- formulerer opgaver til hinanden i klassen, i parallelklassen eller venskabsklassen på en anden skole.

I disse aktiviteter bliver it integreret i de daglige aktiviteter. Der er ikke tale om, at børnene bliver undervist i, hvordan de skal bruge computeren, men den inddrages i arbejdet på samme måde som andre materialer, og efterhånden som børnene får brug for ny viden og nye færdigheder, bliver de vejledt af andre børn i klassen eller af børnehaveklasselederen. Det er en vigtig del af læreprocessen, at børnene kommer i situationer, hvor de skal reflektere over andre måder at løse den samme opgave på, og at de i deres fremlæggelser får mulighed for at fortælle de andre børn, hvordan de har arbejdet med it.

Lokalets indretning

Det betyder noget, hvordan børnehaveklassens lokale er indrettet. Inspirerende rum med lege- og hyggekroge, hylder med materialer og redskaber, opslagstavler og udstillingsplads til børnenes produkter og plads på gulvet til bevægelseslege understøtter undervisningen i børnehaveklassen. Lokalet afspejler, hvad der arbejdes med for tiden, og det bør ofte gennemgå forvandlinger. Er klassen i gang med et emne om fisk, hænger der måske fiskenet ned fra loftet, og nogle af vinduerne ligner akvarier. Handler undervisningen om Afrika, har man måske bygget en hytte og lavet andre afrikanske scenarier. Der kan være etableret "forundringsskabe" med ting, man kan se, føle, lugte, smage osv., og ved introduktion til længerevarende emneforløb og projekter kan lokalet indrettes, så det inviterer og inspirerer til at arbejde med det nye tema. Med indretningen kan børnehaveklasselederen bryde traditioner og vaner og gøre noget uventet, der skaber overraskelser.

Det bør være synligt, at undervisningen i børnehaveklassen skal gives i form af leg og legelignende aktiviteter. Lokalet skal indrettes, så det giver mulighed for, at børnene kan arbejde i forskellige gruppestørrelser, og at der kan foregå mange forskellige aktiviteter på en gang. I det hele taget er det vigtigt, at indretningen tilgodeser en høj grad af fleksibilitet både i forhold til undervisningens introduktion, instruktion, fordybelse og udtryk.

Derfor bør det overvejes, om der kan etableres steder i klassen, hvor

- der kan arbejdes med stillesiddende opgaver, der kræver opmærksomhed og ro til fordybelse
- der er plads til musiske og fysiske udtryk,
- der er plads til eksperimenter
- der er mulighed for at arbejde med "opfindelser" og med at registrere iagttagelser.

I et lokale med et varieret tilbud er det nødvendigt, at legetøj, redskaber og materialer har faste pladser med tydelig skiltning, så børnene har mulighed for at rydde op på egen hånd, og så det umiddelbart fremgår, at alt er kommet på rette plads.

En væsentlig forudsætning for, at en eksperimenterende og undersøgende undervisning kan lykkes, er, at undervisningens organisering er tilpasset denne arbejdsform, og at lokalets indretning tilgodeser dette. Det vil derfor være hensigtsmæssigt, at der til undervisningen med det naturfaglige område i børnehaveklassen opbygges en samling af de mest benyttede materialer. Det vil naturligvis være den konkrete undervisning og dennes organisering, der afgør, hvilke materialer børnehaveklassen har brug for: net, spande, lupper, termometre, målebånd, diverse spil og mønstermaterialer.

Undervisningsdifferentiering

Undervisningsdifferentiering er et princip for tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen i en klasse, en gruppe eller på et hold, hvor det enkelte barn tilgodeses samtidig med, at man bevarer fællesskabets muligheder. Undervisning, der bygger på undervisningsdifferentiering, tilrettelægges, så den både styrker og udvikler det enkelte barns interesser, forudsætninger og behov og indeholder fælles oplevelser, der forbereder børnene til at samarbejde om at løse opgaver. Undervisningen i børnehaveklassen skal tilrettelægges så det, der sker i skolen, er en forlængelse og videreudvikling af det, børnene allerede har lært i familien, dagtilbud og gennem fritidsinteresser.

Igennem iagttagelse og samtale med det enkelte barn må børnehaveklasselederen finde ud af, hvilke forventninger hun kan have til det, og hvordan hun bedst kan støtte barnets udvikling igennem opmuntring, udfordring og tydelige krav. Derfor er det vigtigt at tilstræbe, at der i ethvert undervisningsforløb bliver tid til samtale i klassen, i gruppen, mellem få eller mange børn og med den voksne. Børnehaveklasselederen skal være opmærksom på, hvordan hun kan inddrage børnenes ideer og tanker i undervisningen og på, hvordan hun kan tilrettelægge undervisning på baggrund af den energi, det enkelte barn lægger i temaer og aktiviteter, der ligger uden for klassens fælles undervisning.

Klassen arbejder med et fælles tema om vand.

Børnene skal eksperimentere med forskellige bådtyper, de selv fremstiller, og de skal lave en række forsøg, som er indrettet i forskellige værksteder. En lille gruppe piger afviser værkstederne. Der er ingen af værkstedstilbudene, som fanger deres interesse. De samme piger er imidlertid i anden sammenhæng meget optaget af at lege med påklædningsdukker.

Pigerne fatter først interesse for arbejdet, da børnehaveklasselederen finder på at spørge pigerne, hvad deres påklædningsdukker mon ville arbejde med, hvis de skulle arbejde med vand. Først da får pigerne energi til selv at udfolde muligheder og komme med forslag til arbejdet.

Differentieringsformer

Når undervisningen skal tilrettelægges, så den tager udgangspunkt i børnenes forskellige behov og forudsætninger, er det vigtigt at respektere, at der er stor forskel på, hvordan børn tilegner sig ny viden og nye færdigheder, og på, hvilken viden og hvilke færdigheder de umiddelbart er motiverede for at tilegne sig. Derfor er der brug for mange forskellige måder at differentiere på:

- Sproget er et vigtigt pædagogisk redskab, og børnehaveklasselederen skal være opmærksom på, hvordan hun kan differentiere sit sprog, så børnene får hjælp til at forbinde deres hverdagsprog med det sprog og de begreber, der bruges i skolen.
- Der kan differentieres på den hjælp, der gives til børnene i klassen, fordi nogle børn har større behov for støtte og vejledning for at kunne løse skolens faglige og sociale udfordringer.
- Der kan anvendes differentierede materialer, så der er forskellige materialer med forskellig sværhedsgrad og forskellige tilgange til undervisningens indhold og arbejdsformer.
- Med differentierede arbejds- og udtryksformer kan børnene tilegne sig undervisningens indhold med udgangspunkt i det, de allerede kan og ved, og herudfra tilegne sig ny viden og nye færdigheder og erfaringer.

Det individuelle og det fælles

Børnehaveklasselederen skal være opmærksom på, hvad det enkelte barn rummer af viden, erfaringer, følelser, interesser og foretrukne arbejdsformer, når hun tager stilling til, hvad barnet kan og skal lære igennem et undervisningsforløb, og hvordan undervisningen skal tilrettelægges for, at den imødekommer det enkelte barns måde at lære på.

For at kunne differentiere undervisningen må børnehaveklasselederen skaffe sig indsigt i, hvad børnene er gode til og interesserede i, når de begynder i skolen, og på baggrund heraf

- opstille mål for, hvad klassen skal lære
- opstille mål for, hvad det enkelte barn skal lære for at udvikle sig personligt, socialt og fagligt
- tilrettelægge undervisningsforløb, hvor både indhold og arbejdsformer giver mulighed for, at alle børnene kan fordybe sig med overskud og interesse
- være opmærksomhed på, hvordan det enkelte barns udvikling kan relateres til klassens samlede udvikling.

En differentieret undervisning skal på den ene side tage udgangspunkt i det enkelte barns forudsætninger og på den anden side tilrettelægges, så værdierne i folkeskolens overordnede formål tilgodeses. De rammesatte aktiviteter i leg og undervisning giver en oplagt mulighed for at organisere aktiviteterne, så begreber som medbestemmelse og medansvar kan inddrages som væsentlige temaer i den daglige undervisning med udgangspunkt i de forudsætninger, klassen nu engang har.

Den inkluderende skole

En inkluderende skole er en skole, der kan håndtere de udfordringer, den stilles overfor. Det er en skole, der ser mangfoldighed som en ressource, og som er i stand til at vise respekt for det enkelte barn uanset social og etnisk herkomst, og uanset hvilke kundskaber og færdigheder barnet i øvrigt har, når det begynder i skolen. Det er en skole, der ikke i så høj grad er optaget af at få børnene tilpasset skolens etablerede normer og traditioner som at finde ud af, hvordan skolen kan imødekomme børnenes forskellighed for herudfra at opbygge en inkluderende skole- og klassekultur, der anerkender forskelligheden som en del af fællesskabet. Det er en skole, der arbejder med et udvidet normalitetsbegreb, og en skole, hvor børnene lærer at se ressourcer og respektere forskelle i klassen og se forskellighed som en styrke.

Når skolen skal imødekomme børnenes forskellige behov og forudsætninger, er det vigtigt at lærere, pædagoger og børnehaveklasseledere vedvarende reflekterer deres praksis i forhold til spørgsmål som fx:

- Er mine forventninger til det enkelte barn tilpasset dets forudsætninger?
- Er undervisningens aktiviteter meningsfulde og brugbare for børnene?
- Er undervisningens aktiviteter tilrettelagt med undervisningsdifferentiering som et bærende princip?
- Formår vi at have den daglige kontakt med hvert enkelt barn?
- Hvad kendetegner den nuværende relation til de enkelte børn og til deres forældre?
- Er kontakten bæredygtig? Kan den styrkes yderligere?

- Hvorledes kan de voksne omkring klassen arbejde, så ånd og tone i klasserummet er båret af accept og respekt for hinanden og for den undervisning, der finder sted?
- Formår vi at fange børnenes interesse og stimulere deres naturlige nysgerrighed?
- Formår vi at engagere forældrene i et konstruktivt samarbejde om deres eget barn og om klassens børn?
- Hvorledes arbejder vi med hele klassens sociale trivsel/udvikling af sociale kompetencer?
- Hvilke metoder og organisering af undervisningen kan fremme udviklingen af sociale kompetencer?
- Hvordan kan vi inddrage børnene i opstilling af spille-regler for "den gode adfærd" i klassen og over for hinanden?
- Er reglerne opstillet på en hensigtsmæssig og positiv måde - er der for mange - for få?
- Er reglerne tilstrækkeligt fleksible?

Tosprogede børn

Ved tosprogede børn forstås børn, der har et andet modersmål end dansk, og som først ved kontakt med det omgivende samfund, eventuelt gennem skolens undervisning, lærer dansk. Langt de fleste tosprogede børn modtager imidlertid et sprogstimulerende tilbud, inden de begynder i skolen. Derfor er den dansksproglige udvikling ofte godt i gang ved skolestarten, men selvom børnene tilsyneladende har opnået gode dansksproglige færdigheder, vil der for mange børns vedkommende fortsat være behov for undervisning i dansk som andet-sprog, når de begynder i børnehaveklassen.

Børnehaveklasselederen skal være opmærksom på, om der i forbindelse med det målrettede sprogarbejde i børnehaven er lavet beskrivelser af barnets sproglige udvikling og personlige læringsstrategier. Det er af stor betydning, at det sprogstøttende arbejde i børnehaveklassen tilrettelægges med udgangspunkt i dagtilbuddets arbejde. Jo tidligere der sættes ind med sprogstimulering, jo bedre dansksproglig effekt opnås der. Derfor skal tosprogede børn, der har behov for det, modtage sprog-stimulering, fra de er fyldt tre år. Hensigten med den tidlige indsats er, at tosprogede småbørn skal have så gode dansksproglige forudsætninger som muligt, når de begynder i skolen.

Ifølge bekendtgørelse nr. 31 af 10. januar 2006 om folkeskolens undervisning i dansk som andetsprog skal elever, der har behov for støtte, men som er i stand til at deltage i den almindelig undervisning, henvises til supplerende undervisning i dansk som andetsprog. Denne undervisning kan gives som en dimension i undervisningen i klassen, på hold eller lignende. I den forbindelse henvises til "Trinmål 2. klassestrin", læseplan og undervisningsvejledning i *Fælles Mål 2009. Faghæfte 19. Dansk som andetsprog*.

Overordnet skal undervisningen i børnehaveklassen omfatte følgende centrale kundskabs- og færdighedsområder inden for dansk som andetsprog:

- Kommunikative færdigheder
- Sprog og sprogbrug
- Viden om sprogtilegnelse og egen læring
- Sprog, kultur og samfundsforhold.

I arbejdet med de centrale kundskabs- og færdighedsområder er det vigtigt at tage udgangspunkt i børnenes samlede sproglige kompetencer.

Kommunikative færdigheder

De kommunikative færdigheder omfatter såvel det talte som det skrevne sprog. Undervisningen skal tilrettelægges, så børnene har mulighed for at komme i ægte samtale med både børn og voksne i klassen. Det betyder, at dialogen tager udgangspunkt i noget, der har barnets interesse, så der er et indhold, barnet har forudsætninger for at kommunikere om. Hvad angår den tidlige skriftsprogstilegnelse, bør man have øje for børnenes skriftsproglige erfaringer på såvel dansk som andre sprog, de møder i deres dagligdag. I undervisningen er det vigtigt, at barnet får mulighed for aktivt at ytre sig om, hvad det gerne vil arbejde med og vide noget mere om. I lighed med tidligere beskrevne undervisningsformer er det vigtigt, at barnet tager stilling, opstiller mål, løbende drøfter sit arbejde med andre børn og voksne i klassen og sprogliggør sine erfaringer i fremlæggelsen af det færdige arbejde.

Sprog og sprogbrug

Undervejs i processen skal børnehaveklasselederen være opmærksom på både at stille åbne spørgsmål, som ikke blot kan besvares med et ja eller nej, men som skal forklares, og hun skal udvise interesse for barnets svar. Der er stor forskel på, om barnet bliver mødt med et "spørgsmål" som:

"Sikke en fin bil du laver - hvor er den flot."

eller

"Det ser spændende ud. Fortæl mig om det, du laver."

Samtalen er en central del af både af børnenes sprogtilegnelse og af undervisningens faglige indhold. Børnehaveklasselederen skal være opmærksom på, hvordan hun kan støtte børnene i at udvikle et stadigt større ordforråd. I forbindelse med højtlesning og fortælling i klassen skal hun sikre sig, at alle børnene har mulighed for at forstå historien ved på forhånd at skabe en forforståelse af, hvad historien handler om. Det kan være ved at indlede med en opsummering af, hvad historien endte med sidst: "Kan I huske, hvor vi kom til? Kan I huske, hvad

der skete? Hvad mon der sker nu?” Er der illustrationer til fortællingen, kan de inddrages i en indledende samtale, så der på forhånd bliver sat ord på fortællingen, hvilket øger børnenes forudsætninger for at følge med i historien.

Til arbejdet med sprog og sprogbrug hører også samtaler med børnene om deres sprog. Det kan omfatte forskelle og ligheder mellem sprogene og samtaler om med hvem og i hvilke de situationer, de benytter de forskellige sprog.

Viden om sprogtilegnelse og egen læring

Undervisningen skal være så konkret som muligt. Når børnene selv er med til at definere og vælge aktiviteter, vil der være en motivation for arbejdet, som har betydning for den dialog, der kan etableres. Barnet kan måske fortælle om, hvorfor det gerne vil arbejde med netop den opgave, hvad arbejdet skal føre frem til, hvilke materialer og redskaber det gerne vil bruge osv. Det giver mulighed for at kombinere begreber og sprog. Det er tydeligt, hvad der tales om, når barnet har en hammer i hånden og skal slå søm i et bræt med en bestemt hensigt.

I børnehaveklassen kan børnene kun have en begyndende bevidsthed om sprogtilegnelse og om egen læring, men processen skal stimuleres og udvikles igennem børnehaveklasselederens opmærksomhed på, at også de tosprogede børn lærer på mange forskellige måder. Det er en stor hjælp, at børnene opmuntres til at bruge forskellige kommunikationsstrategier som fx: “Kan du sige det på en anden måde?” “Kan du bruge andre ord?” “Hvordan kan man sige noget uden ord?” Børnene skal lære at omskrive, at bruge synonymmer, bruge kropssprog og inddrage varierede udtryksformer i kommunikationen med andre. De skal opmuntres til at spørge, når der er noget, de ikke forstår, og til at gætte sig til meninger uden at blive til grin. Endelig kan det være en god ide at have billedordbøger i klassen og at opfordre børnene til at se i disse bøger to og to sammen.

Sprog, kultur og samfundsforhold

Valg af emner tager udgangspunkt i det nære og genkendelige, såsom familie, skole og fritid, som derved danner udgangspunkt for samtaler og sammenligninger om dagliglivet i Danmark. Gennem den voksnes oplæsning og gennem rollespil gøres eleverne fortrolige med dansk kultur. I undervisningen stifter eleverne bekendtskab med et udvalg af sange, rim og remser og fortællinger fra Danmark og andre lande, hvilket giver mulighed for sammenligninger og undren. Ved lege og spil, som repræsenterer forskellige kulturmønstre, kan børnene opleve, at nogle lege er genkendelige på tværs af kultur og samfundsforhold.

Flere kulturer i klassen

Alle børn er unikke. Hver især har de en historie, der har sin begyndelse forskellige steder. I alle klasser er der børn med familiemedlemmer, der stammer fra forskellige lande og fra forskellige steder i Danmark. Denne mangfoldighed inddrages som værdifulde elementer i den inkluderende skole. Det kan gøres på mange måder, men det har stor betydning for børnene, at de oplever, at de bliver set og værdsat i deres skole. Der kan læses eventyr, der stammer fra forskellige lande, og drages paralleller mellem fortællingerne. Klassen kan evt. have en kuffert, som skal på rundfart for at “se”, hvordan børn lever forskellige steder. Den kommer på skift hjem til klassens børn, hvor familien lægger ting i kufferten, som fortæller om børnekultur som fx lege, fortællinger, legetøj, skolegang, normer og traditioner, herunder helligdage, nationale højtidere og fester m.m.

Tilbage i klassen får børnene efterhånden lejlighed til at fortælle om deres egen og deres families historie set i et historisk perspektiv. De kan fortælle om deres bedsteforældre, hvor de bor, hvor deres forældre har mødt hinanden, hvordan de er kommet til at bo, hvor de bor nu, hvordan bedstemor gik i skole, hvordan deres familie ser ud osv. Efterhånden som børnene fortæller, hænges der billeder op i klassen og oprindelsesstederne afmærkes på dels et verdenskort, dels et danmarkskort.

Igennem samarbejdet med forældrene, kontakt til venskabsforeninger, ambassader eller turistforeninger og via internettet, er det som regel muligt at finde billeder og informationer, der kan hænges op i klassen og synliggøre klassens geografiske rødder. Herved lægger undervisningen op til, at børnene får en begyndende forståelse for, at de er en del af en større helhed i en national og global dimension.

Børn med særlige behov

Når børn møder skolen, har de behov for at blive anerkendt som dem, de nu er. Der er imidlertid børn, som umiddelbart påkalder sig børnehaveklasselederens særlige opmærksomhed og bekymring. Det er ofte børn, som udviser en adfærd, der kan tolkes som tegn på, at de ikke har de optimale udviklingsbetingelser eller ikke udvikler sig optimalt. Der er en række “tegn”, der bør give anledning til, at barnet får ekstra opmærksomhed. Det kan være

- børn, der udviser voldsom adfærd
- børn, der er påfaldende stille, triste og indadvendte
- børn, som i deres kontakt med omverdenen opleves som aggressive af kammerater og voksne
- børn, som opleves at have en kontaktsøgende adfærd, som kan være vanskelig at tilfredsstille inden for skolens/klassens rammer
- børn, som har vanskeligheder i den måde, hvorpå de bearbejder, forstår og tolker deres omverden

- børn, der er lette at aflede, og som har svært ved at overskue de komplekse sammenhænge i undervisningen og i de sociale fællesskaber, der er forbundet med skolen
- børn, som har svært ved at styre deres bevægelser og virker tunge, langsomme eller klodsede.

I de første skoleår er det et meget væsentligt udredningsarbejde for børnehaveklasseledere, lærere og pædagoger at finde ud af, hvornår det er nødvendigt at iværksætte en særlig indsats for at støtte disse børns trivsel og udvikling i skolen. Medarbejderne må stille nogle væsentlige spørgsmål i relation til barnets adfærd:

- Har vi at gøre med et barn, som endnu ikke har vænnet sig til skolen og dens kultur, en kultur, der måske adskiller sig fra de afgivne institutioners eller hjemmets?
- Har vi at gøre med et barn, hvis adfærd tyder på, at det er udsat for en særlig psykisk belastning?
- Har vi et barn, som viser tydelige tegn på, at dets trivsel er truet – et barn, hvis adfærd er for afvigende, for uacceptabel?
- Har vi et barn, som allerede før skolestarten har udvist mangel på trivsel, således at der evt. er udarbejdet en diagnose/udredning af PPR/børnepsykiatrisk hospital. Har socialforvaltningen har været inddraget?

Udredningsarbejdet er af stor betydning for, om den kommende opgave – at støtte barnets fortsatte udvikling og læring – vurderes som en almenpædagogisk opgave, der løses inden for klassens rammer eller en specialpædagogisk opgave, der kræver en mere indgribende indsats.

En almenpædagogisk synsvinkel

Udredningsprocessen starter med børnehaveklasseleders/lærernes/pædagogernes bekymring for barnets udvikling og trivsel. Ved de ugentlige teammøder må der gives tid til at udveksle tanker så som:

- Hvad ser vi?
- Hvad tænker vi om det, vi ser?
- Hvad må vi være mere opmærksomme og observerende på?

Hvis samtalen ikke alene skal bygge på tro, formodninger og antagelser, kan det være en god ide at føre logbog om barnet/hændelser i dagligdagen.

Næste skridt kunne være at fremlægge bekymringen over for barnets forældre, dvs. at børnehaveklasselederen og en pædagog fra fritidsordningen så konkret og beskrivende som muligt gør rede for, hvad de har set og tænkt. Hermed åbnes der for dialog med forældrene om, hvad forældrene på deres side tænker derved, og hvilke ideer de har til afhjælpning af problemet med barnets manglende trivsel.

- Hvad kan skolen gøre?
- Hvad kan forældrene gøre?
- Hvornår mødes vi igen?

Alle muligheder for at arbejde sammen inden for klassens rammer skal være godt og grundigt afprøvet, inden en henvisning til en specialpædagogisk foranstaltning finder sted.

Det er vigtigt at understrege, at børn med særlige behov eller børn, der giver anledning til bekymring, ikke kun er den enkelte børnehaveklasseleders problem, men et anliggende for hele skolen. Derfor er det vigtigt, at der på skolerne findes er et særligt forum, hvor man kan drøfte de enkelte elevers/klassers trivsel. På mange skoler har skolens specialundervisningslærere påtaget sig denne funktion ved at etablere et specialcenter (udviklingscenter, ressourcecenter eller kompetencecenter), hvor skolens leder, repræsentanter fra specialundervisningen og skolens psykolog er tilknyttet. Specialcenteret har således en persongruppe med fag- og handlekompetence, som giver mulighed for, at børnehaveklasselederen og/eller samarbejdsteamet har et netværk, som de kan henvende sig til med deres usikkerhed/bekymring for et barns trivsel og læring og der få rådgivning om, hvordan de kan arbejde videre.

På baggrund af disse overvejelser udarbejdes en handleplan for de professionelle voksnes indsats. Det kan være

- opklarende samtaler med barnet
- klassearbejde
- flere samtaler med forældrene
- flere samtaler med børnehaveklasseleder, lærere og pædagoger
- ændringer i undervisningens organisationsformer, metoder og indhold
- ændring af krav til barnet
- etablering af kammeratskabsstøtte evt. fra højere klassetrin
- etablering af konsensus mellem lærere, børnehaveklasseledere og pædagoger i deres opfattelse af, hvad "den gode adfærd" er.

Disse tiltag og overvejelser kan være en hjælp for så vidt, det overhovedet er muligt at fastholde barnet inden for almenundervisningens rammer. Både for barnet og for forældrene er det under alle omstændigheder et stort indgreb i hele familiens liv, hvis en særforanstaltning må etableres.

Nyere regler med betydning for børnehaveklassen

Elevplaner

Fra skoleåret 2006/07 skal alle elever i folkeskolen have en skriftlig elevplan, som regelmæssigt skal udleveres til barnets forældre. Elevplanen skal indeholde oplysning

om resultater af den løbende evaluering af undervisningen. For børnene i børnehaveklassen skal resultatet af den obligatoriske sprogvurdering ved starten af børnehaveklassen indskrives i elevplanen.

Formålet med elevplanen er

- at styrke grundlaget for undervisningens planlægning og tilgodesee princippet om undervisningsdifferentiering
- at styrke samarbejde mellem skole og hjem, idet elevplanen skal indgå som en del af den regelmæssige underretning af børn og forældre om barnets udbytte af skolegangen
- at kvalificere drøftelsen af, hvordan forældre og skole kan samarbejde om at støtte op om undervisningen i forhold til de opstillede trinmål.

Elevplanen kan desuden indeholde aftale om, hvordan forældrene i øvrigt kan bidrage til at barnet får en god skolegang, herunder sørge for at barnet møder til tiden, er udhvilet osv. Derudover kan elevplanen indeholde andre forhold, der har betydning for barnets trivsel i undervisningen og i skolens dagligdag i øvrigt: Det kan være fx forhold til kammerater, barnets eventuelle særlige behov og forudsætninger set i lyset af den alsidige udvikling samt eventuelle behov for forandringer af forhold, der ikke fungerer optimalt.

Hvis elevplanen i forbindelse med skoleskift skal videregives til en anden skole, skal reglerne om behandling af personoplysninger følges. (Se afsnittet *Overdragelse af information/udveksling af oplysninger* s. 34.)

Link til bekendtgørelsen om elevplaner i folkeskolen:

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=126051>

Folkeskolens obligatoriske emner i børnehaveklassen

Af folkeskolelovens § 7, stk. 1, fremgår det, at der i undervisningen i grundskolen indgår følgende obligatoriske emner:

- 1) Færdselslære
- 2) Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab,
- 3) Uddannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering.

Fra skoleåret 2009/10 er børnehaveklassen det første trin af en 10-årig grundskole. Det har som konsekvens, at de obligatoriske emner også skal indgå i børnehaveklassens undervisning. Undervisning i de obligatoriske emner skal foregå i hele skoleforløbet med hovedvægten på forskellige sider af emnerne til forskellige tider. Emnerne er obligatoriske, men der er ikke regler for, hvornår og i hvilken sammenhæng de skal indgå i undervisningen. I

børnehaveklassen er det som hovedregel børnehaveklasselederen, der vil varetage eller koordinere undervisningen fx med en færdselskontaktlærer, skolens sundhedsplejerske eller med øvrige ressourcepersoner.

Angående færdselslære

I børnehaveklassen arbejdes der konkret og ud fra det børnene kender. Skolevejen og lokalmiljøet, hvor børnene færdes til dagligt, vil være et naturligt udgangspunkt for at drøfte og udpege sikre og farlige steder i trafikken. Færdselstavler fra nærmiljøet inddrages, og børnene får mulighed for at drøfte begrundelserne for de almindeligste sikkerhedsregler, herunder gå-regler, brug af sikkerhedssele og børnenes placering i en bil.

Angående sundheds-, seksualundervisning og familiekundskab

Sundhed, seksualitet og familieliv vedrører børnenes personlige, sociale og samfundsmæssige liv. Der tages udgangspunkt i børnenes egne oplevelser og spørgsmål om, hvad det vil sige at være en del af en familie. I arbejdet med det obligatoriske tema *Natur og naturfaglige fænomener* vil sundhedsaspektet og børnenes bevidsthed om egen krop og kropsfunktioner og sund livsførelse naturligt kunne indgå.

Angående uddannelses-, erhvervs- og arbejdsmarkedsorientering

Også dette emne skal have sit udgangspunkt i børnenes personlige, sociale og samfundsmæssige liv. Det vil være naturligt at inddrage forældres og eventuelt bedsteforældres arbejde. Til en fælles bog om arbejde kan hvert barn bidrage med en tegning, der illustrerer den ene eller begge forældres arbejde, og barnet dikterer en tekst til sin tegning, der med barnets egne ord fortæller om det arbejde, som tegningen illustrerer. Også skolens forskellige jobfunktioner og deres betydning for børnenes skolehverdag kan inddrages i undervisningen.

Holddannelse

Med vedtagelsen af lov nr. 369 af 26. maj 2008 gælder bestemmelserne om holddannelse også for børnehaveklassen. Herefter kan undervisningen i børnehaveklassen organiseres i hold inden for den enkelte klasse og på tværs af klasser og klassetrin. I børnehaveklassen og på 1.-7. klasse kan undervisningen organiseres i hold efter to hovedprincipper: Den praktisk begrundede holddannelse og den pædagogisk begrundelse holddannelse

Praktisk begrundet holddannelse

For børnehaveklassen vil det især være aktuelt i det omfang, hvor dele af undervisningen finder sted i faglokaler, hvor lokalernes størrelse udgør en oplagt mulighed for at undervise to klasser sammen, f.eks. i skolens idrætshal. Det kan på samme måde være nødvendigt at

danne mindre hold i de tilfælde, hvor undervisningen foregår i et faglokale eller lignende lokaliteter, hvor antallet af arbejdspladser kan gøre det nødvendigt at opdele børnegruppen i mindre grupper.

Pædagogisk begrundet holddannelse

For børnehaveklassen vil denne form for holddannelse være aktuel i forbindelse med tema- og emneuger, der omfatter flere klasser. I forløbet skal børnene vælge sig ind på særlige emne- tema- og værkstedsforløb, der går på tværs af klasserne. Det kan ligeledes være pædagogisk hensigtsmæssigt at danne hold, der i kortere forløb gør det muligt, at piger og drenge undervises hver for sig.

Som en del af den pædagogisk begrundede holddannelse kan også den *løbende evaluering* af børnenes udbytte af undervisningen inddrages som en del af grundlaget for holddannelse. I disse tilfælde kan holdundervisningen kun ske i form af kortere kurser, således at børn, der har behov det, kan få trænet specifikke færdigheder i et koncentreret forløb. Eller holddannelse kan tilgodese, at børn, som har særlige forudsætninger inden for et fagligt område, kan blive fagligt udfordret.